

PROCESNA (PROCEDURALNA) PRAVA

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

Ova publikacija je izrađena u okviru Akcionog plana Vijeća Evrope za Bosnu i Hercegovinu 2022. - 2025. u sklopu projekta "Initiative for Legal Certainty and Efficient Judiciary in Bosnia and Herzegovina - Phase III". Mišljenja iznesena u ovoj publikaciji su autorova i ne odražavaju nužno službenu politiku Vijeća Evrope.

Dozvoljena je reprodukcija izvoda (do 500 riječi), osim u komercijalne svrhe, pod uslovom da je očuvan integritet teksta, da se izvod ne koristi izvan konteksta, da ne daje nepotpune informacije niti na neki drugi način vodi čitaoca na pogrešne zaključke o njegovoj prirodi, obimu ili sadržaju teksta.

Izvor teksta je uvijek obavezano navesti na sljedeći način "© Vijeće Evrope, 2022". Sve druge zahtjeve za reprodukcije /prijevoda dijela ili cijelog teksta, treba uputiti Direktoratu za komunikacije, Vijeća Evrope (F-67075 Strasbourg Cedex ili publishing@coe.int).

Svu ostalu korespondenciju koja se odnosi na ovu publikaciju treba uputiti na adresu:
Department for the Implementation of
Human Rights, Justice and Legal
Co-operation Standards

Department for the Implementation of
Human Rights, Justice and Legal
Co-operation Standards
F-67075
Strasbourg Cedex
France

Korice, grafički dizajn i publikacija: A Dizajn

Vijeće Evrope, novembar 2023.

KURIKULUM ZA OBUKU O TEMI PROCESNA (PROCEDURALNA) PRAVA

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

SADRŽAJ

Kurikulum	5
Tabelarni prikaz kurikuluma.....	7
PRILOG	
Vodič za primjenu kurikuluma	11
A) UPITNIK uz poziv za učešće (obrazac)	11
B) TEST (za početak i kraj obuke).....	11
C) TEMATSKE SESIJE.....	12
TEMA 1.....	12
TEMA 2.	23
TEMA 3.....	26
D) OBRAZAC ZAVRŠNE EVALUACIJE.....	38
Osnovni principi tumačenja i primjene Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda	38
E) OBRAZAC ZAVRŠNOG TESTA.....	39

KURIKULUM

Ovaj kurikulum namijenjen je edukatorima u oblasti upoznavanja stručnih saradnika i novoimenovanih sudija i tužilaca sa Evropskom konvencijom o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda. Pošto je riječ o polaznicima koji dolaze sa određenim predznanjem, kurikulum predstavlja putokaz u praktičnom smislu i stoga sadrži, pored stručnih, i osnovne pedagoško-metodološke instrukcije za provođenje edukacije.

Kada je riječ o metodama, u ovom naprednom stepenu edukacije je neophodno služiti se nešto specifičnijim nastavnim metodama, te izbjeći klasično predavanje, a pažnju usmjeriti na analizu stvarnih slučajeva iz prakse, grupnu diskusiju, debatu, studije slučaja, demonstraciju opštih principa na konkretnom primjeru, simulaciju suđenja, provjeru znanja u formi kviza i izvođenje testova¹.

Pri izboru metoda neophodno je voditi računa i o izboru nastavnih sredstava, koja moraju biti učinkovita i svrsishodna, odnosno uočljiva, jednostavna, precizna, zanimljiva, praktična (tabla, "flip-čart", poster i grafikoni, model/uzorak, TV i video, priručnik, projektor, računar i sl.).

Sa metodološko-pedagoškog aspekta neophodno je ispravno planirati vrijeme namijenjeno edukaciji. Vrijeme planirano za edukaciju o ovoj temi su dva dana. Plan realizacije edukacije je mapa logičnog slijeda smjernica/koraka za edukatora i njegov cilj je ostvarenje zadate edukacije. Plan mora da sadrži naziv jedinice koja se obrađuje, potrebno vrijeme za obradu, potreban materijal, aktivnosti edukatora i polaznika, te cilj i zadatke edukacije. Prilikom određivanja vremenskog okvira za edukaciju kako u cjelini, tako i u njenim segmentima neophodno je da edukatori imaju na umu vrijeme potrebno za primjenu određenih tehnika koje je uputno koristiti², kako bi se kod polaznika potakli kognitivni procesi pamćenja, razumijevanja, prim-

1 Grupna diskusija podrazumijeva iznošenje ličnih stavova o određenoj temi analizom, ocjenom ili pregledom nastavne cjeline. Za razliku od diskusije, debata se koristi kad postoje suprotstavljeni stavovi ili više mogućih rješenja i poželjno ih je primijeniti za poboljšanje argumentacije učesnika. Studija slučaja uključuje temeljnu grupnu diskusiju o stvarnim slučajevima i zahtijeva prethodnu pripremu učesnika. Demonstracija je nastavna metoda u kojoj edukator sam provodi određenu radnju (zadatak), pokazujući polaznicima šta i kako da urade nakon čega je uputno polaznike ohrabriti da vježbaju zadatak koji je demonstriran. Simulacija je metod koji uključuje kreiranje određene zamišljene situacije s namjerom objašnjavanja stvarne ili moguće. Bliska simulacija je metoda igranja uloge čija je osnovna svrha izmjena pozicije učesnika i njihovih stavova njihovim stavljanjem u različite uloge. Pod igrom kao nastavnim metodom podrazumijevamo takmičenje i/ili saradnju polaznika usmjerenu na ponavljanje i utvrđivanje nastavnog sadržaja, a može se organizovati i u formi kviza ili drugih aktivnosti u kojima postignuti rezultat zavisi od znanja stečenog na edukaciji.

2 Atentivne tehnike, tehnike opservacije, tehnike slušanja i tehnike postavljanja pitanja.

jene, analiziranja, vrednovanja i stvaranja (kreacije)³, kao i vrijeme potrebno za provođenje anonimnih testova i/ili kviza prema logičkim cjelinama edukacije, a po okončanju edukacije i anonimne evaluacije obavljene edukacije u cjelini, te završnog testa usvojenog znanja.

Kako se ne bi desilo da polaznici edukacije imaju različite nivoe predznanja, za obuku o temi *Procesna prava* predviđena je obaveza polaznika (sudija u krivičnom postupku i tužila- ca) da prethodno pristupe HELP kursu *Proceduralne garancije u krivičnom postupku* i prava oštećenog o čemu prilažu odgovarajuću potvrdu koja nije starija od četiri godine.

Imajući na umu blisku, ali, ipak, različitu profesionalnu orijentaciju polaznika (stručni saradnici, novoimenovane sudije i tužioci), potrebno je voditi računa o tome da je jedan od osnovnih ciljeva obuke ne samo stjecanje teoretskih znanja o EKLJP već, prvenstveno, osposobljavanje polaznika za razumijevanje brojnosti, cilja i međusobne povezanosti procesnih prava, te izgradnju vještina neophodnih za praktičnu primjenu istih prava u građanskom, krivičnom i upravnom postupku.

3 Pamćenje koje određujemo kao prezentaciju prethodno stečenog znanja (prepoznavanje); razumijevanje kao mogućnost određivanja značenja izloženih pojmova obuke - usmenih, pismenih i grafičkih (interpretirati, tumačiti, klasificirati, rezimirati, zaključiti, usporediti, objasniti); primjenjivanje koje znači da polaznik može provesti naučeno u djelo ili koristiti određeni postupak u datoj situaciji (izvršavanje, implementacija); analiziranje koje predstavlja mogućnost polaznika da razloži gradivo (materijale) na njegove sastavne dijelove uz razumijevanje međusobnih povezanosti tih dijelova i njihovog odnosa prema cjelini (razlikovati, organizirati, pripisati); vrednovanje (evaluacija) koje predstavlja mogućnost procjenjivanja prema određenim kriterijima ili standardima (provjeriti, kritikovati) i stvaranje koje se određuje kao mogućnost sastavljanja zadatih ili naučenih elemenata u novu koherentnu ili originalnu cjelinu (generirati, planirati, proizvesti).

Tabelarni prikaz kurikuluma

Obaveza polaznika prije same obuke je da pristupe putem HELP platforme kursu <i>Procesna prava</i> (predviđena za sudije u krivičnom postupku i tužioce) o čemu prilažu odgovarajuću potvrdu koja ne smije biti starija od četiri godine.						
Prilikom slanja poziva i programa polaznicima za učešće u edukaciji potrebno je poslati Upitnik (vidi obrazac u Prilogu) u kome je potrebno da naznače šta smatraju posebno značajnim u programu predviđenom u oblasti edukacije, odnosno na šta misle da je posebno posebno obratiti pažnju. Optimalan vremenski okvir potreban za edukaciju su dva dana.						
Naziv sesije	Svrha i opis	Ciljevi	Ishod	Materijali	Aktivnost/Učesnici	Trajanje
Upoznavanje učesnika	Određivanje sopstvenog položaja i interesovanja u okruženju, kao i pozicioniranje u okviru grupe polaznika. Upoznavanje se vrši ličnim predstavljanjem svakog ponaosob sa navođenjem pozicije na kojoj se nalazi svaki polaznik.	Cilj je kreiranje homogene grupe sa zajedničkim interesom u okviru koje će biti moguće kreirati grupe za rad po timovima.	Polaznici su se upoznali međusobno i otklonjena je barijera i eliminisan otklon prema opštenju u nepoznatom okruženju.		(svi učesnici)	15 minuta
Predstavljanje obuke (programa, tematskih cjelina i edukatora)	Upoznavanje učesnika sa onim čemu je posvećena obuka i koji su joj ciljevi. U samom pozivu koji prethodi obuci uputno je navesti teme koje će biti obrađivane i vremenski okvir trajanja obuke.	Cilj je u osnovnim crtama kreirati kako sadržinske, tako i vremenske okvire predstojeće obuke.	Polaznici imaju predstavu o tome šta i u kojem vremenu će naučiti, te kojim aktivnostima će se baviti u toku trajanja obuke.	Program obuke	(edukator)	15 minuta

Provođenje testa	Stvaranje komparativa za evaluaciju obuke. Da bi se kreirao indikator uspješnosti obuke, potrebno je provesti identičan test (sa istim pitanjima) na početku i na kraju obuke.	Test je anonimn i njegov cilj je ustanoviti kojim predznanjem o temama koje se obrađuju u toku obuke polaznici raspolažu.	Kreiran je komparativ za ocjenu uspješnosti obuke.	Obrazac testa u Prilogu	Pismeni test (edukator i učesnici)	30 minuta
Procesna (proceduralna) prava kao dio sistema zaštite ljudskih prava u EKLJP (za primjer koristiti pojednostavljene presude ESLJP u odnosu na primjenu procesnih prava iz EKLJP)	Svrha je provjera i utvrdivanje znanja o procesnim pravima utvrđenim Evropskom konvencijom	Cilj je jasna diferencijacija prava garantovanih Evropskom konvencijom.	Polaznici su ovladali osnovnim procesnim pravima u Evropskoj konvenciji.	Primjeri relevantnih presuda ESLJP	-Prezentacija na stvarnim primjerima presuda (edukator); -Direktno postavljanje pitanja polaznicima (edukator i polaznici međusobno); -Podjela polaznika i rad u grupama; -Diskusija (edukator i učesnici međusobno)	180 minuta

Primjena standarda ustanovljenih praksom ESLJP (za primjer koristiti pojednostavljene presude ESLJP u odnosu na razvoj i primjenu standarda razvijenih praksom ESLJP)	Svrha je provjera i utvrđivanje znanja o standardima za poštivanje procesnih prava razvijenih praksom Evropskog suda za ljudska prava.	Cilj je kreiranje svijesti o neophodnosti primjene standarda razvijenih praksom ESLJP.	Polaznici su ovladali standardima prakse ESLJP u pogledu procesnih prava zaštićenih Evropskom konvencijom.	Primjeri relevantnih presuda ESLJP (sažeci i izvodi iz relevantnih presuda ESLJP)	-Ilustracija na primjerima presuda ESLJP (edukator) uz primjenu kviz-tehnike postavljanja pitanja polaznicima, pri čemu su polaznici podijeljeni u manje grupe; -Diskusija	180 minuta
Uloga pravosudnih organa u poštivanju procesnih ljudskih prava – simulacija suđenja	Svrha je primjena stečenog znanja o institucionalnim i procesnim garancijama igrom uloge u konkretnom sudskom predmetu.	Cilj je osposobljavanje polaznika za primjenu procesnih prava u konkretnom primjeru.	Polaznici su osposobljeni da primijene znanje o procesnim pravima na konkretnan slučaj.	Primjer slučaja u Prilogu	Podjela uloga na podnosioca predstave, zastupnika države i sudsko vijeće	180 minuta
Provođenje testa	Ponavljaju se test s početka obuke, čime je kreiran komparativ obuke.	Cilj je ustanoviti napredak u obimu znanja polaznika.	Moguće je uočiti ishod obuke.	Obrazac testa u Prilogu	Pismeni test (edukator i učesnici)	30 minuta
Provođenje evaluacije od učesnika i edukatora	Svrha je ukazati na eventualne nedostatke u toku obuke i dobiti sugestije u smislu poboljšanja kvaliteta i načina obuke.	Cilj je unaprijediti naredne obuke.	Kreacija konkretnog parametra za buduće obuke iste vrste.	Obrazac u Prilogu	Pismena evaluacija (edukator i učesnici)	15 minuta
Provođenje završnog testa	Svrha je provjera znanja usvojenog tokom obuke.	Cilj je provjeriti uspjeh obuke.	Kreiranje objektivni parametar uspješnosti obuke.	Obrazac u Prilogu	Pismeni test (edukator i učesnici)	45 minuta

PRILOG

VODIČ ZA PRIMJENU KURIKULUMA

A) UPITNIK uz poziv za učešće (obrazac)

- Lični podaci (ime, prezime, pozicija):
- Sesija koju iz ličnog iskustva smatrate najznačajnijom:
- Koju temu smatrate najznačajnijom u dostavljenom programu i zašto?

B) TEST (za početak i kraj obuke)

Pitanje broj 1: Na koju vrstu postupaka se primjenjuje član 6. EKLJP? (Zaokruži tačan odgovor.)

- a) krivični,
- b) građanski,
- c) upravni,
- d) ponudi ispravan odgovor ako misliš da nijedan od ponuđenih nije tačan.

Pitanje broj 2: Koji su kriteriji za ocjenu nezavisnosti sudstva? (Zaokruži tačan odgovor.)

- a) način imenovanja njegovih članova,
- b) trajanje njihovih mandata,
- c) postojanje garancija protiv vanjskih pritisaka,
- d) da li tijelo odaje dojam neovisnosti,
- e) ponudi ispravan odgovor ako misliš da nijedan od ponuđenih nije tačan.

Pitanje broj 3: Razlika u primjeni načela kontradiktornosti (raspravnosti) u krivičnom i građanskom postupku... (Zaokruži tačan odgovor.)

- a) postoji i reguliše se zakonom,
- b) ne postoji,
- c) postoji i utvrđena je praksom ESLJP.

C) TEMATSKE SESIJE

TEMA 1.

Procesna (proceduralna) prava kao dio sistema zaštite ljudskih prava u EKLJP

(Za primjere koristiti pojednostavljene presude ESLJP u odnosu na primjenu procesnih prava iz EKLJP.)

Član 6. EKLJP Pravo na pravično suđenje

1. Prilikom utvrđivanja njegovih građanskih prava i obaveza ili krivične optužbe protiv njega, svako ima pravo na pravičnu i javnu raspravu u razumnom roku pred nezavisnim i nepristrasnim sudom ustanovljenim zakonom. Presuda se izriče javno, ali se štampa i javnost mogu da isključe iz cijelog ili dijela suđenja u interesu morala, javnog reda ili nacionalne bezbjednosti u demokratskom društvu, kada to zahtijevaju interesi maloljetnika ili zaštita privatnog života stranaka, ili u mjeri koja je, po mišljenju suda, strogo potrebna u posebnim okolnostima kada bi javnost mogla da naškodi interesima pravde.

2. Svako ko je optužen za krivično djelo smatra se nevinim sve dok se ne dokaže krivim u skladu sa zakonom.

3. Svako ko je optužen za krivično djelo ima sljedeća minimalna prava:

a) da bez odlaganja, detaljno i na jeziku koji razumije bude obaviješten o prirodi i razlozima optužbe protiv njega;

b) da ima dovoljno vremena i mogućnosti za pripremanje svoje odbrane;

c) da se brani lično ili posredstvom branioca po sopstvenom izboru ili da, ako nema dovoljno sredstava da plati pravnu pomoć, besplatno dobije branioca kada to zahtijevaju interesi pravde;

d) da ispituje svjedoke protiv sebe ili da se oni ispituju, te da se obezbijedi prisustvo i ispitivanje svjedoka u njegovu korist pod istim uslovima koji važe za svjedoke koji svjedoče protiv njega;

e) da dobije besplatnu pomoć tumača ako ne razumije ili ne govori jezik koji se upotrebljava na sudu.

PRIMJER

Presuda Adžić protiv Hrvatske (predstavka broj 19601/16 od 2. avgusta 2019. god.), **primjena člana 6. stav 1. EKLJP**

Napomena: Polaznicima ne treba saopštiti o kojoj presudi je riječ prije okončanja vježbe, stoga je činjenično stanje prikriveno inicijalima i početnim slovima gradova!

Činjenično stanje:

Podnosilac predstavke živi u SAD, a 2008. godine je sklopio brak s K.A., državljanom države C. Iste godine K. A. je rodila njihovog sina N. A., a naredne godine se i preselila u SAD, kako bi

se pridružila svom suprugu. U junu 2011. godine supruga i sin podnosioca predstavke proveli su ljetne praznike u C. nakon čega su se trebali vratiti u SAD. Umjesto toga, supruga je podnosiocu poslala *e-mail* kojom ga je obavijestila da će ona i njihov sin ostati u C. i da je tamo protiv njega podnijela tužbu za razvod braka.

1. Vanparnični postupak radi povratka djeteta

Dana 7. septembra 2011. godine punomoćnica podnosioca predstavke uputila je *e-mail* Ministarstvu zdravstva i socijalnog staranja, kao središnjem državnom tijelu države C., u smislu Konvencije o građanskopravnim aspektima međunarodne otmice djece ("Haška konvencija"), tražeći od Ministarstva da se hitno obrati supruzi podnosioca i preduzme druge odgovarajuće mjere da zatraži dobrovoljan povratak djeteta do prijema službenog zahtjeva nadležnog tijela SAD. Dana 15. septembra 2011. godine Ministarstvo države C. je prosljedilo zahtjev podnosioca predstavke nadležnom Centru za socijalni rad radi utvrđivanja namjera njegove supruge u vezi s njihovim sinom, te mogućnosti dobrovoljnog povratka u SAD, nakon čega je Centar pozvao suprugu da da izjavu. Tom prilikom ona je izjavila da je tokom života u SAD kontinuirano bila izložena psihičkom zlostavljanju podnosioca predstavke. Nije se protivila kontaktima podnosioca s njihovim sinom, ali je zahtijevala da se svi kontakti odvijaju pod nadzorom stručne osobe. Dana 3. oktobra 2011. godine Ministarstvo je zaprimilo službeni zahtjev središnjeg tijela SAD na osnovu Haške konvencije za povratak djeteta, koji je Ministarstvo prosljedilo Opštinskom sudu u državi C., u formi zahtjeva za povratak, čime je pokrenut vanparnični postupak radi povratka djeteta u SAD. Dana 24. oktobra 2011. godine sud je zatražio od Centra za socijalni rad da dostavi izvještaj o socijalnim i ekonomskim prilikama supruge podnosioca, razlozima njenog dolaska s djetetom u C., opštem i psihičkom stanju djeteta, te o mogućim učincima koje bi odluka o povratku djeteta u SAD mogla imati na njegov psihički razvoj. Istog dana sud je pozvao majku da se očituje na zahtjev njenog supruga za povratak sina. U odgovoru od 15. novembra 2011. godine ona je izjavila da se protivi zahtjevu za povratak djeteta, tvrdeći da je podnosilac bio saglasan s njenim putovanjem, te da njegova saglasnost nije bila vremenski ograničena. Takođe je navela da joj je izričito zabranio da se vrati u njihov stan u SAD, da ju je zlostavljao, te da je tamo ona o njemu bila potpuno ovisna u svakom pogledu (financijski, ekonomski i stambeno). Navela je i da nisu nastupile nikakve značajne promjene u brizi o djetetu s obzirom na to da je i do tada upravo ona brinula o njihovom sinu, zbog čega je dijete emocionalno vrlo vezano za nju. Dana 30. novembra 2011. godine sud je ponovio svoj zahtjev od 24. oktobra 2011. godine Centru za socijalni rad. Centar je nakon toga sudu dostavio svoj izvještaj u kojem je naveo da se majka o djetetu brine na odgovarajući način, da joj je dijete privrženo i da ona ne umanjuje ulogu oca, već, zapravo, podstiče djetetove kontakte s njim, ali da osjeća i potrebu da ga zaštiti od eventualnih nerazumnih postupaka oca. Centar je njenu zabrinutost u tom smislu ocijenio vjerodostojnom. Dijete je, prema izvještaju, bilo urednog psihičkog statusa, nije pokazivalo znakove traume zbog razdvojenosti od oca, te se dobro prilagodilo novonastaloj situaciji, uslijed čega bi odvajanje od nje i povratak ocu za njega, prema mišljenju Centra, predstavljalo traumu i ne bi bilo u njegovom najboljem interesu. Dana 22. decembra 2011. godine podnosilac predstavke je dostavio sudu ovjeren prepis odluke suda u SAD od 26. oktobra 2011. godine kojom je njemu dodijeljena privremena briga o djetetu. U svojim podnescima od 28. decembra 2011. godine majka je tvrdila da bi, prema izvještaju Centra za socijalni rad, povratak njezinog sina u SAD izložio dijete psihičkoj traumi i doveo ga u nepovoljan položaj u smislu člana 13. stav 1. tačka (b) Haške konvencije, te je, stoga, predložila sudu da na osnovu toga odbije zahtjev podnosi-

oca za povratak djeteta. Dana 18. januara 2012. godine nadležno Ministarstvo je zatražilo od suda da ga obavijesti o toku postupka. Sud je dostavio traženu obavijest 8. februara 2012. godine. U podnescima od 26. januara i 17. februara 2012. godine podnosilac je tvrdio da izvještaj Centra za socijalni rad nije u skladu s ciljevima i duhom Haške konvencije, jer je smisao Haške konvencije brz povratak djeteta, a ne procjena prilagođavanja djeteta na novo okruženje. Takođe je tvrdio da njegova supruga nije dostavila nikakve dokaze za svoje navode o zlostavljanju, te da nikada nije ni namjeravala uspostaviti trajnu zajednicu s njim. Tvrdio je da tolerisanje ponašanja njegove supruge u postupku predstavlja povredu Evropske konvencije o ljudskim pravima, Haške konvencije i Konvencije o pravima djeteta. Podnescima od 28. i 29. februara 2012. godine supruga je osporila sve njegove navode, dostavljajući kao dokaz dopis predsjednice i osnivačice Udruženja za zaštitu žrtava porodičnog nasilja *WISH* sa sjedištem u SAD, kojem se obratila za pomoć dok je živjela tamo. Takođe je navela da podnosilac više ne živi u njihovom bračnom domu u SAD i pitala se gdje bi se dijete trebalo vratiti. Dana 15. marta 2012. godine Opštinski sud je odbio zahtjev za povratak djeteta. Mjerodavni dio rješenja glasi: "... imajući u vidu činjenicu da bi odvajanje N.A. od majke i sredine u kojoj se osjeća sigurno neosporno ostavilo štetne i eventualno traumatične posljedice na njegov psihički razvoj, te da bi udovoljenje zahtjevu predlagača moglo izazvati psihičke traume kod djeteta, te dovesti dijete u nepovoljan položaj u smislu odredbe člana 13. stav 1. tačka (b) [Haške] Konvencije, te bojazan majke da bi dijete povratkom u SAD bilo izloženo psihičkom i verbalnom zlostavljanju, a koju bojazan psiholog i socijalna radnica Centra za socijalni rad ... ocjenjuju realnom, kao i činjenicu da je pred sudom u državi C. 12. jula 2011. godine pokrenut postupak razvoda braka stranaka u kojem će sud donijeti odluku o tome s kojim će roditeljem dijete stranaka živjeti, te o kontaktima s drugim roditeljem, to je valjalo odbiti zahtjev predlagača, čime nije povrijeđena odredba člana 8. Konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, niti odredba člana 9. Konvencije o pravima djeteta, te je, stoga, odlučeno kao u izreci ovog rješenja." Dana 17. aprila 2012. godine podnosilac je podnio žalbu protiv navedenog rješenja zbog pogrešno i nepotpuno utvrđenog činjeničnog stanja, pogrešne primjene materijalnog prava i bitnih povreda postupka, tvrdeći da su mu podnesci njegove supruge dostavljeni zajedno sa osporenim prvostepenim rješenjem, čime je prekršeno načelo ravnopravnosti stranaka u postupku, da sud nije održao nijedno ročište u postupku, te da je pogrešno primijenio član 13. stav 1. tačka (b) Haške konvencije. Dana 2. jula 2012. godine Viši sud je prihvatio njegovu žalbu, ukinuo prvostepeno rješenje, te predmet vratio na ponovni postupak. Mjerodavni dio navedenog rješenja glasi: "... sud prvog stepena [je] pobijanu odluku djelimično zasnovao na nespornim činjenicama, a djelimično, i to u bitnom dijelu, na navodima i dokazima suprotne strane ... iako mu nije dao mogućnost da se izjasni o istim navodima... [Stoga] je valjalo uvažiti njegovu žalbu, ukinuti prvostepeno rješenje i predmet vratiti sudu na ponovni postupak ..." U ponovnom postupku 17. oktobra 2012. godine podnosilac je tražio izuzeće sutkinje koja je vodila prvostepeni postupak zbog navodne pristranosti u korist njegove supruge. Dana 21. januara 2013. godine predsjednik Opštinskog suda je prihvatio zahtjev, te je predmet dodijeljen u rad drugom sudiji. U podnescima od 28. januara 2013. godine podnosilac je predložio sudu da pregleda snimke razgovora koje je on vodio sa sinom putem *Skypea*, te da odredi privremenu mjeru oduzimanja pasoša njegovog sina, kako bi se spriječilo da njegova supruga dijete odvede iz C. Dana 4. februara 2013. godine sud je zatražio od podnosioca uvjerenje nadležnih tijela SAD o mjestu stalnog boravka njegovog sina u toj državi, te podatke o socijalnom statusu djeteta u smislu člana 13. stav 3. Haške konvencije. Dana 22. februara 2013. godine podnosilac je dostavio dokumente o svom prebivalištu i mjestu stalnog boravka njegovog sina u SAD, te je 19. marta 2013. godine dostavio podatke o socijalnom

statusu djeteta. Dana 14. februara 2013. godine podnosilac je zatražio od suda da zakaže ročište. Dana 28. februara 2013. godine sud je naložio Centru za socijalni rad da hitno izvrši procjenu da li se dijete prilagodilo novoj okolini u smislu člana 12. stav 2. Haške konvencije. U podnescima koje je dostavila istog dana supruga podnosioca je ponovila kako smatra da dokazi potvrđuju da se podnosilac ponašao zlostavljački, te je u tom smislu ukazala na mišljenje psihologa Centra za socijalni rad koji je istaknuo da je njegova komunikacija sa sinom putem *Skypea* predstavljala emocionalnu ucjenu, te je dovela do emocionalnog zlostavljanja. Naglasila je da se ona ne može vratiti u SAD, jer joj je istekla zelena karta, te da tamo nema mogućnosti da sebe izdržava. Dana 26. marta 2013. godine Centar za socijalni rad je dostavio mišljenje svog psihologa, izrađeno na osnovu razgovora sa suprugom i sinom podnosioca, u kome se navodi da je djetetov fizički i mentalni razvoj uredan, te da se dijete dobro prilagodilo. Naglašeno je i da je dijete, zbog dobi i majčine brige, koja traje od rođenja, primarno emocionalno vezano za nju, te da bi njihovo razdvajanje bilo traumatično za njega. U podnescima od 8. aprila 2013. godine podnosilac je tvrdio da je mišljenje psihologa manjkavo, neprofesionalno i proizvoljno, te je predložio da sina pregledaju nezavisni stručnjaci, odnosno institucija koja ne učestvuje u postupku. Sud je, u konačnici, prihvatio njegov prijedlog i 30. septembra i 31. oktobra 2013. godine odlučio pribaviti mišljenje vještaka psihijatra. U podnescima od 15. i 26. aprila 2013. godine supruga se očitovala o dokumentima o djetetovom socijalnom statusu koje je dostavio podnosilac, navodeći da ti dokumenti nisu relevantni, jer nisu pribavljeni od nadležnih tijela SAD, već od privatne advokatske kancelarije, koja nema stručne kompetencije i ovlaštenje da izdaje takve dokumente. U podnescima od 3. maja 2013. godine podnosilac je naveo da držanje njegove supruge u postupku predstavlja zloupotrebu procesnih ovlaštenja i upozorio sud da protek vremena ide njoj u korist. Dana 6. maja 2013. godine sud je zatražio od podnosioca da dostavi dokaz da se njegova supruga, kao majka njegovog sina, može vratiti u SAD, posebno da će joj biti osigurani viza, smještaj i radna dozvola. Podnosilac je navedeno dostavio 29. maja 2013. godine. U podnescima od 27. septembra 2013. godine podnosilac je naveo da je način na koji sud vodi postupak nedopustiv s obzirom na prirodu postupka i obaveze države prema Haškoj konvenciji. Takođe je naveo da su mu povrijeđena prava iz člana 8. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava. Dana 22. oktobra 2013. godine supruga je odgovorila na njegove podneske, pozivajući se, takođe, na član 8. Konvencije. Dana 5. decembra 2013. godine vještak psihijatar je dostavio nalaz i mišljenje o tome da li bi povratak u SAD izložio dijete psihičkoj traumi, izrađen nakon dva obavljena razgovora sa djetetom, od kojih je prvi obavljen u prisustvu majke, a drugi bez nje. U nalazu je navedeno da je dijete dobro prilagođeno svojoj novoj okolini, da ne pokazuje znakove traume, da majka nema negativan utjecaj na dijete u pogledu odnosa djeteta prema ocu, te da bi odvajanje od majke predstavljalo traumu, kao i premještanje djeteta u drugu sredinu. Dalje se navodi da dijete, iako se odnos između djeteta i oca nije mogao procijeniti, jer otac nije podvrgnut procjeni stručnjaka, ipak, ima pozitivna razmišljanja o ocu. Dana 2. januara 2014. godine nadležno Ministarstvo je zatražilo od Opštinskog suda da hitno postupa u predmetu. U podnescima od 22. januara 2014. godine podnosilac se očitovao na nalaz i mišljenje vještaka, tvrdeći da nalaz ukazuje na to da njegov sin ima dobra sjećanja na njega i pozitivan stav prema njemu, te je stoga očito da ga povratak u SAD ne bi izložio riziku predviđenom u članu 13. stav 1. tačka (b) Haške konvencije. U vezi sa stavom vještaka da bi djetetov povratak predstavljao traumu, podnosilac je naveo da to ne bi bio slučaj da su domaći sudovi naložili njegov povratak unutar roka predviđenog u članu 11. stav 2. Haške konvencije. U svakom slučaju, dokazi koje je dostavio pokazuju da bi se njegova supruga mogla pridružiti sinu na povratku u SAD, što bi, prema vještaku, otklonilo rizik traume. Dana 31. januara 2014. godine supruga podnosioca očitovala

se na nalaz i mišljenje vještaka, te ga podržala, tvrdeći da se njime, zajedno s prethodnim nalazima i mišljenjima Centra za socijalni rad, ukazuje na to da je očigledno da se dijete ne bi trebalo vratiti u SAD, jer bi time doživjelo psihološku traumu. Stoga su uslovi navedeni u članu 13. stav 1. tačka (b) HK ispunjeni. Rješenjem od 21. maja 2014. godine Opštinski sud je odbio zahtjev podnosioca za povratak njegovog sina u SAD. Sud je prvenstveno utvrdio da se majčino odvođenje djeteta iz SAD u C. ima smatrati "nezakonitim" u smislu člana 2. Haške konvencije, ali da bi, oslanjajući se na nalaz i mišljenje Centra za socijalni rad od 13. decembra 2011. godine i mišljenja vještaka psihijatra od 5. decembra 2013. godine, povratkom u SAD dijete bilo izloženo riziku predviđenom u članu 13. stav 1. tačka (b) Haške konvencije, ukoliko bi se vratilo bez majke. S obzirom na to da podnosilac nije dokazao da se ona može slobodno vratiti u SAD i tamo dobiti posao, sud je zaključio da su ispunjeni uslovi za odbijanje povratka djeteta. Dana 11. juna 2014. godine podnosilac je podnio žalbu protiv navedenog rješenja. Pozvao se na povredu postupka, nepotpuno utvrđeno činjenično stanje i pogrešnu primjenu materijalnog prava kao osnove za žalbu, a posebno je naglasio da prvostepeni sud, kršeći načela postupka, nije održao nijedno ročište u predmetu, niti ga je obavijestio o odluci da pribavi mišljenje vještaka psihijatra, čime ga je spriječio da prigovori na izbor vještaka. Dalje je prigovorio da nije bio uključen u procjenu vještaka iako je prethodno izrazio spremnost da bude na raspolaganju za takvu procjenu. Takođe je naveo da je sud od njega tražio da dokaže da bi se njegova supruga mogla vratiti u SAD i pronaći posao tamo, umjesto da je tražio od nje da dokaže da to ne bi mogla, čime je sud neopravdano prebacio teret dokazivanja na njega u pogledu tih pitanja. Dalje, u pogledu tih pitanja, prema mišljenju podnosioca, sud je donio pogrešne zaključke iz dostavljenih dokaza i pogrešno tumačio strano pravo s kojim nije bio upoznat. Konačno, podnosilac je naveo da je prvostepeni sud pogrešno primijenio član 13. stav 1. tačka (b) Haške konvencije. Rješenjem od 22. oktobra 2014. godine Viši sud je odbio njegovu žalbu i potvrdio prvostepeno rješenje. Dana 29. decembra 2014. godine podnosilac je podnio ustavnu tužbu protiv drugostepenog rješenja.

2. Postupak po zahtjevu za zaštitu prava na suđenje u razumnom roku

Podnosilac predstavke u međuvremenu, 17. januara 2013. godine, podnio je zahtjev za zaštitu prava na suđenje u razumnom roku Višem sudu zbog dužine navedenog postupka. Tvrdio je da je postupak trajao jednu godinu i četiri mjeseca, bez ijednog zakazanog ročišta ili donesene odluke, protivno članu 11. Haške konvencije i članu 8. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava. Rješenjem od 15. juna 2014. godine Viši sud je odbio njegov zahtjev, utvrdivši da je predmetni postupak do tada trajao oko dvije godine i osam mjeseci, što se ne može smatrati prekomjernim, jer nije bilo značajnog razdoblja neaktivnosti. Dana 9. septembra 2014. godine podnosilac je podnio žalbu protiv navedenog rješenja. Rješenjem od 20. novembra 2014. godine Vrhovni sud je odbio žalbu i potvrdio prvostepeno rješenje.

3. Parnični postupak radi razvoda braka i starateljstva

Dana 12. jula 2011. godine supruga podnosioca podnijela je tužbu Opštinskom sudu radi razvoda braka i starateljstva nad njihovim sinom. Dana 18. jula 2011. godine zatražila je od suda da donese privremenu mjeru kojom bi dobila privremeno staranje nad djetetom do donošenja pravosnažne presude u postupku. U podnescima od 3. jula 2012. godine podnosilac je tvrdio da sudovi u C. nemaju nadležnost u ovom predmetu, te je dostavio ovjereni prevod odluke suda u SAD od 27. aprila 2012. godine kojom mu je dodijeljeno isključivo staranje nad sinom. Dana 9. jula 2012. godine sud je odbio njegov prigovor nenadležnosti. Rješenjem od

15. oktobra 2012. godine sud je odredio privremenu mjeru koju je tražila supruga i dodijelio joj privremeno staranje nad djetetom. Dana 21. novembra 2012. godine podnosilac je podnio žalbu protiv navedenog rješenja Višem sudu. Dana 24. aprila 2014. godine Viši sud je vratio spis predmeta Opštinskom sudu uz napomenu da, u skladu sa članom 16. Haške konvencije, sudska ili upravna tijela države u koju je dijete odvedeno neće donositi meritornu odluku o starateljstvu nad djetetom sve dok se na osnovu Haške konvencije ne utvrdi da li se dijete treba vratiti. U vezi s tim, naloženo je Opštinskom sudu da utvrdi da li je doneseno pravosnažno rješenje u postupku radi povratka djeteta. Ako nije, Viši sud je dodatno uputio Opštinski sud da prekine postupak do donošenja takvog rješenja.

4. Postupak pred Ustavnim sudom

Podnosilac se obratio Ustavnom sudu, navodeći da je povrijeđeno njegovo pravo na pravično suđenje uslijed nedostatka usmene rasprave, da je povrijeđeno načelo jednakosti strana u postupku i princip kontradiktornosti. Konkretnije, podnosilac je naveo da sudovi u domaćem postupku nisu održali nijedno ročište, da ga prvostepeni sud nije informisao o svojoj odluci o pribavljanju mišljenja psihijatrijskog vještaka, čime ga je onemogućio da prigovori tom izboru. Takođe je naveo da nije ni na koji način bio uključen u procjenu vještaka iako je prethodno izrazio spremnost i želju da bude uključen u vještačenje. Uslijed svega tog, pozvao se na povredu člana 6. Stav 1. EKLJP. Pored navedenog, naglasio je da je odbijanjem domaćih sudova da postupe po Haškoj konvenciji povrijeđeno njegovo pravo na porodični život, zaštićeno članom 8. EKLJP. Odlukom od 28. oktobra 2015. godine Ustavni sud je odbacio njegove navode.

5. Mjerodavno pravo

Haška konvencija

Član 1. "Ciljevi ove Konvencije jesu: a) osigurati što hitniji povratak djece nezakonito odvedene ili zadržane u nekoj državi ugovornici; b) osigurati da se prava na brigu i viđenje s djetetom po zakonu jedne države ugovornice stvarno poštuju u drugoj državi ugovornici."

Član 2. "Države ugovornice preduzimaju sve odgovarajuće mjere da na svom području osiguraju provođenje Konvencije. U tu će svrhu primijeniti najuspješnije raspoložive postupke."

Član 3. "Odvođenje ili zadržavanje djeteta smatraće se nezakonitim: a) ako predstavlja povredu prava na brigu koje je dobila osoba, institucija ili bilo koje drugo tijelo, kolektivno ili pojedinačno, po zakonu države u kojoj je dijete bilo stalno nastanjeno prije odvođenja ili zadržavanja; b) ako su se u vrijeme odvođenja ili zadržavanja ta prava ostvarivala kolektivno ili pojedinačno, ili bi se bila ostvarivala da nije došlo do odvođenja ili zadržavanja. Prava na brigu spomenuta u tački a) stava 1. mogu se steći, prije svega, provođenjem zakona ili na temelju sudske ili upravne odluke, ili na temelju sporazuma koji ima pravni učinak po pravu dotične države." Član 4. "Konvencija će se primjenjivati na dijete koje je živjelo u državi ugovornici neposredno prije bilo kakve povrede prava na brigu ili na viđenje. Konvencija će se prestati primjenjivati kada dijete napuni 16 godina."

Član 11. "Sudski ili upravni organi država ugovornica hitno će provesti postupak za povratak djeteta. Ako odgovarajući sudski ili upravni organi ne donesu odluku u roku od šest nedjelja od dana pokretanja postupka, podnosilac molbe ili centralni izvršni organ države kojoj je poslan zahtjev, na vlastitu inicijativu ili na zahtjev centralnog izvršnog organa države koja upućuje zahtjev, ima pravo tražiti obrazloženje zbog odgode ..."

Član 12. "Ako je dijete nezakonito odvedeno ili zadržano u smislu člana 3, a na dan početka postupka pred sudskim ili upravnim organom države ugovornice u kojoj se dijete nalazi proteklo je manje od jedne godine od dana nezakonitog odvođenja ili zadržavanja, dotični nadležni organ narediće hitan povratak djeteta. Sudski ili upravni organ, čak i ako je pravni postupak pokrenut nakon proteka roka od jedne godine spomenutog u prethodnom stavu, takođe će narediti povratak djeteta ako se ne dokaže da se dijete prilagodilo novoj okolini. Ako sudski ili upravni organ u državi kojoj je poslan zahtjev ima razloga vjerovati da je dijete odvedeno u neku drugu državu, može obustaviti postupak ili odbaciti molbu za povratak djeteta."

Član 13. "Bez obzira na odredbe prethodnog člana, sudski ili upravni organ države kojoj se šalje zahtjev nije dužan narediti povratak djeteta ako osoba, institucija ili drugo tijelo koje se suprotstavlja njegovom povratku dokaže: a) da osoba, institucija ili drugo tijelo koje se brine o ličnosti djeteta nije stvarno ostvarivalo pravo na brigu u vrijeme odvođenja ili zadržavanja, ili da se bilo složilo ili naknadno pristalo na odvođenje ili zadržavanje; b) da postoji ozbiljna opasnost da bi povratak izložio dijete fizičkoj opasnosti ili psihičkoj traumi ili na drugi način dovelo dijete u nepovoljan položaj. Sudski ili upravni organ može, takođe, odbiti da naredi povratak djeteta ako utvrdi da se dijete suprotstavlja povratku i da je napunilo one godine i steklo stepen zrelosti pri kojem je potrebno uzeti u obzir njegovo mišljenje. Pri razmatranju okolnosti spomenutih u ovom članu sudski i upravni organ uzeće u obzir podatke koji se odnose na socijalni status djeteta dobijene od centralnog izvršnog organa ili nekog drugog nadležnog organa države u kojoj je mjesto stalnog boravka djeteta."

Član 16. "Nakon dobivanja obavijesti o nezakonitom odvođenju ili zadržavanju djeteta u smislu člana 3, sudski ili upravni organi države ugovornice u koju je dijete odvedeno ili u kojoj je zadržano neće donositi meritornu odluku o pravu na brigu sve dok se ne utvrdi da se dijete neće vratiti, na osnovu ove konvencije, ili ako nije podnesena molba, na osnovu ove konvencije, u razumnom razdoblju nakon dobijanja obavijesti."

Član 18. "Odredbe ovog poglavlja ne ograničavaju ovlaštenja sudskog ili upravnog organa da naredi povratak djeteta u bilo koje vrijeme."

Član 20. "Povratak djeteta na osnovu odredaba člana 12. može se odbiti ako bi to predstavljalo kršenje osnovnih načela zaštite ljudskih prava i osnovnih sloboda države kojoj je zahtjev poslan."

EKLJP

Član 6. EKLJP Pravo na pravično suđenje

1. Prilikom utvrđivanja njegovih građanskih prava i obaveza ili krivične optužbe protiv njega, svako ima pravo na pravičnu i javnu raspravu u razumnom roku pred nezavisnim i nepristrasnim sudom ustanovljenim zakonom...

Član 8. EKLJP Pravo na poštivanje privatnog i porodičnog života

- 1. Svako ima pravo na poštivanje svog privatnog i porodičnog života, doma i prepiske.*
- 2. Javna vlast se ne miješa u vršenje ovog prava, osim ako je takvo miješanje predviđeno zakonom i ako je to neophodna mjera u demokratskom društvu u interesu nacionalne sigurnosti, javne sigurnosti, ekonomske dobrobiti zemlje, sprječavanja nereda ili sprječavanja zločina, zaštite zdravlja i morala ili zaštite prava i sloboda drugih.*

6. Navodi iz predstavke ESLJP:

Podnosilac se obratio Evropskom sudu navodom da je postupanjem domaćih sudova došlo do povrede člana 6. stav 1. EKLJP uslijed nepravičnosti postupka za vraćanje njegovog sina u SAD. Konkretnije, podnosilac navodi da je prekršeno pravo na pravično suđenje uslijed nedostatka usmene rasprave, povrede načela jednakosti strana u postupku i principa kontradiktornosti. Navode potkrepljuje time da sudovi u domaćem postupku nisu održali nijedno ročište, te da ga prvostepeni sud nije informisao o svojoj odluci o pribavljanju mišljenja psihijatrijskog vještaka, čime ga je onemogućio da prigovara tom izboru. Takođe je naveo da nije ni na koji način bio uključen u procjenu vještaka iako je prethodno izrazio spremnost i želju da bude uključen u vještačenje. Pored navedenog, naglasio je da je odbijanjem domaćih sudova da postupe po Haškoj konvenciji došlo i do povrede njegovog prava na porodični život, zaštićenog članom 8. EKLJP.

KLJUČNI POJMOVI ZA ANALIZU: pravičnost postupka, načelo kontradiktornosti (raspravnosti), jednakost stranaka u postupku, javna rasprava (saslušanje), korištenje (pismenih) dokaza, dužina trajanja postupka, efikasnost i ekonomičnost postupka, primjena drugih međunarodnih propisa (konvencija) u postupku pred ESLJP, supsidijarnost i polje unutrašnje procjene, korištenje procesnih prava iz člana 6. EKLJP u zaštiti drugih prava garantovanih Evropskom konvencijom, procjena poštivanja procesnih prava u domaćem postupku sudskog odlučivanja u cjelini, trostepeni test, interesi djeteta, obrazloženje presude, pravo stranke da bude obaviještena i da učestvuje u postupku.

PITANJA ZA POLAZNIKE:

1. Da li ESLJP može kao mjerodavno pravo koristiti druge međunarodne konvencije?
2. Da li pravo na javnu raspravu iz člana 6. EKLJP nužno podrazumijeva i pravo na usmenu raspravu?
3. Da li član 6. EKLJP garantuje pravo na lično prisustvo pred sudom u građanskom postupku?

4. Da li je odlukom domaćih sudova došlo do miješanja u pravo na porodični život podnosioca predstavke?
5. Ako jeste, da li je to miješanje imalo legitiman cilj i bilo neophodno u demokratskom društvu?
6. Postoji li povreda člana 6. stav 1. EKLJP?
7. Postoji li povreda implicitnih proceduralnih zahtjeva člana 8. EKLJP?
8. Da li ESLJP može naložiti povratak djeteta u SAD?

Polaznike je potrebno podijeliti u četiri manje grupe i svakoj grupi dodijeliti po dva pitanja sa navedenog spiska, ostaviti im vrijeme za pripremu odgovora, nakon čega te odgovore treba da prezentuju.

Nakon davanja odgovora polaznika, potrebno je da edukator ukaže na argumente ESLJP pri ocjeni osnovanosti predstavke, odnosno na sljedeće:

- U obrazloženju presude prezentovanog predmeta ESLJP je naglasio prvenstveno da pravo na "javnu raspravu" iz člana 6. stav 1. Konvencije nužno podrazumijeva pravo na "usmenu raspravu" pred najmanje jednom instancom, izuzev ukoliko postoje izuzetne okolnosti koje opravdavaju odustajanje od rasprave (*Döry v. Sweden*, broj [28394/95](#), i *Bektashi Community and Others v. the former Yugoslav Republic of Macedonia*, broj [48044/10](#)). "Izuzetnost" okolnosti koje mogu opravdati odustajanje od usmene rasprave u postupku koji se odnosi na "građansko" pravo u suštini se svodi na prirodu pitanja o kojima odlučuje nadležni nacionalni sud. ESLJP kao izuzetne prihvata okolnosti u slučajevima u kojima se postupak odnosio isključivo na pravna ili visokotehnička pitanja, ili kada nije bilo pitanja vjerodostojnosti ili osporenih činjenica koje bi zahtijevale raspravu, a sudovi su mogli pošteno i razumno odlučiti o predmetu na osnovu podnesaka stranaka i drugih pisanih materijala (*Mirovni Inštitut v. Slovenia*, broj [32303/13](#), § 37). S tim u vezi, član 6. Konvencije ne jamči pravo ličnog pojavljivanja pred građanskim sudom, već, uopšteno, pravo da se svoj slučaj učinkovito iznese pred sud (*Margaretić protiv Hrvatske*, broj 16115/13, § 127, 5. juni 2014.).
- U konkretnom primjeru ESLJP je konstatovao da je zahtjev podnosioca za povratak djeteta razmotren na tri instance, bez održane rasprave. Postupci pred prvo i drugostepenim sudom nisu se ticali samo pravnih već i važnih činjeničnih pitanja, kao što su pitanja da li je postojao ozbiljan rizik da bi povratak u SAD izložio dijete psihičkim traumama, ili ga na drugi način doveo u nepodnošljivu situaciju i da li bi majka mogla pratiti dijete, odnosno slobodno se vratiti u SAD i tamo se zaposliti. Obrazloženje domaćih vlasti je da su sudovi odbili zahtjev za usmenu raspravu, jer su smatrali malo vjerovatnim da bi iskazi stranaka mogli doprinijeti utvrđivanju činjenica u predmetu, te stoga nisu mogli opravdati daljnje odugovlačenje postupka. ESLJP nije prihvatio ovu argumentaciju, već je konstatovao da je argument koji se temelji na zahtjevima učinkovitosti i ekonomičnosti prilično neuvjerljiv u situaciji kakva je u ovom predmetu, gdje je prvostepeni sud odbio održati usmenu raspravu i nakon što je postupak već trajao gotovo tri godine, te da se ovaj argument ne može uzeti u obzir, jer svrha usmene rasprave nije samo prikupljanje dokaza od stranaka već je i prilika za stranke i sud da ispituju svjedoke i vještace s tim da se, što se tiče svjedoka, njihov spontani

odgovor na pitanje u prisutnosti sudije koji može opservirati njihove reakcije, smatra važnim elementom za ocjenu njihove vjerodostojnosti. Usmena rasprava je, naglasio je ESLJP u obrazloženju, i prilika da stranke razmijene usmene argumente, čiju važnost ne treba potcijeniti s obzirom na to da sud u neposrednoj komunikaciji sa strankama ima priliku ne samo da razjasni određena činjenična već i pravna pitanja. Uslijed svega navedenog, ESLJP je ustanovio da je povrijeđen član 6. stav 1. EKLJP time što nije održana usmena rasprava.

- U pogledu navoda o povredi člana 6. stav 1. EKLJP uslijed kršenja načela kontradiktornosti (raspravnosti)⁴ i jednakosti strana u postupku⁵, ESLJP je u obrazloženju naveo da se podnosilac predstavke nije samo žalio na nepravednost postupka za povratak njegova sina na osnovu člana 6. stav 1. EKLJP već je, pozivajući se na član 8. EKLJP, naveo da je taj postupak rezultirao i povredom njegovog prava na porodični život. Osim povrede prava na pravično suđenje zbog nedostatka usmene rasprave koja je prethodno ispitana, s obzirom na prirodu preostalih navoda podnosioca zahtjeva, u ovom predmetu postoji očito preklapanje između jamstava člana 6. stav 1. i člana 8. EKLJP. Iako član 8. ne sadrži izričite proceduralne zahtjeve, i postupak donošenja odluka vezanih za taj član i prava zaštićena njime mora biti pošten i takav da pruža dužno poštovanje interesa zaštićenih članom 8. (vidi, naprimjer, *M. i M. protiv Hrvatske*, broj 10161/ 13, § 180). Konkretno, u nizu slučajeva staranja o djeci ESLJP je ispitivao jesu li roditelji bili dovoljno uključeni u proces donošenja odluka s ciljem utvrđivanja povrede njihova prava iz člana 8. (*ibid.*, *loc. cit.*). Smatrajući se nadležnim za pravnu karakterizaciju činjeničnog stanja (vidi, *Guerra i drugi protiv Italije*, 19. februar 1998, § 44, Izvještaji o presudama i odlukama 1998. I, i *Radomilja i drugi protiv Hrvatske* [GC], br. 37685/10 i 22768/12, § 124, 20. marta 2018. godine) i uzimajući u obzir sopstvenu sudsku praksu (vidi, naprimjer, *Buscemi protiv Italije*, broj 29569/95, §§ 57- 63), ESLJP je konstatovao u obrazloženju da preostali prigovor podnosioca predstavke na osnovu člana 6. stav 1. EKLJP, koji se odnosi na povredu načela kontradiktornosti i načela jednakosti stranaka, treba ispitati prema članu 8. EKLJP.
- Konstatujući da je očito (a da ni stranke to ne negiraju) da odluka Opštinskog suda od 15. marta 2012. godine predstavlja miješanje u pravo podnosioca na poštovanje njegovog porodičnog života, zaštićeno članom 8. EKLJP, a uzimajući u obzir svoju praksu o tom pitanju (vidi, naprimjer, *Iosub Caras protiv Rumunije*, broj 7198/04, § 30, *Karrer protiv Rumunije*, broj 16965/10, § 42, i *KJ protiv Poljske*, broj 30813/14, stav 55), ESLJP u ovoj presudi utvrđuje da je predmetnom odlukom ograničeno pravo podnosioca na suživot sa svojim djetetom, zaštićeno članom 8. EKLJP (vidi, *Iosub Caras*, § 29-30). Miješanje u pravo iz člana 8. EKLJP ne predstavlja povredu tog člana ukoliko je opravdano u pogledu primjene stava 2. člana 8. EKLJP, odnosno ukoliko je "u skladu sa zakonom", slijedi legitiman cilj i može se smatrati "neophodnim u demokratskom društvu" (vidi, naprimjer, *Vujica protiv Hrvatske*, broj 56163/12, stav 87).
- Sud smatra da se miješanje u ovom predmetu temeljilo na zakonu, odnosno članu 13. stav 1. (b) Haške konvencije, koja je u odnosu na Hrvatsku stupila na snagu 1. decembra 1991. godine. ESLJP utvrđuje da je uplitanje težilo legitimnom cilju zaštite prava i

4 *adversarial principle*

5 *equality of arms*

sloboda drugih, odnosno prava djeteta. Stoga, ostaje da se utvrdi je li miješanje bilo "neophodno u demokratskom društvu" u smislu člana 8. stav 2.

- Pri ispitivanju da li je miješanje u nečije pravo na porodični život bilo "neophodno u demokratskom društvu" ESLJP mora ispitati je li postignuta pravedna ravnoteža između suprotstavljenih interesa – interesa djeteta, dva roditelja i javnog reda – unutar polja slobodne procjene koje se daje državama u takvim stvarima (vidi, naprimjer, *Maumousseau i Washington protiv Francuske*, broj 39388/05, stav 62). Pritom mora ocijeniti jesu li, u svjetlu predmeta u cjelini, razlozi navedeni za opravdanje miješanja bili relevantni i dovoljni za svrhe člana 8. stav 2. (*ibid.*, § 81, i *Tiemann v. Francuska i Njemačka* (odl.), br. 47457/99 i 47458/99). Nedovoljno obrazloženje u odluci kojom se odbacuju ili prihvataju prigovori na povratak djeteta, prema Haškoj konvenciji, bilo bi u suprotnosti sa zahtjevima člana 8. Konvencije (vidi, *X protiv Latvije*, st. 106-107, i *Blaga protiv Rumunije*, broj 54443/10, § 70). Takvu ocjenu ESLJP ne može donijeti na zadovoljavajući način bez utvrđivanja je li proces donošenja odluke, gledano u cjelini, pružio podnosiocu predstavke potrebnu zaštitu njegovih interesa (vidi, *Sommerfeld protiv Njemačke* [VV], broj 31871/96, § 66), i *Sahin protiv Njemačke* [VV], broj 30943/96, § 68), odnosno bez utvrđivanja je li država postupila u skladu s proceduralnim zahtjevima implicitnim u tom članu. Stoga je ESLJP morao utvrditi je li, u posebnim okolnostima ovog predmeta, te s obzirom na važnost donesenih odluka, podnosilac predstavke bio uključen u proces donošenja odluka, gledano u cjelini, u mjeri koja se smatra dovoljnom za zaštitu njegovih interesa. U vezi s tim, ESLJP konstatuje da je glavno pitanje koje su domaći sudovi morali ispitati u postupku povratka djeteta bilo da li je postojao ozbiljan rizik da bi povratak djeteta izložio psihičkoj traumi, ili na drugi način ga doveo u nepodnošljivu situaciju. Kako bi procijenio taj rizik, prvostepeni sud je odlučio pribaviti mišljenje sudskog vještaka psihijatrije. Nalaz vještaka sugerisao je da bi povratak djeteta u SAD predstavljao traumu, ali da bi je djetete moglo prevladati ako bi njegova majka živjela s njim. S obzirom na to domaći sudovi su na kraju utvrdili da bi djetete povratkom bilo izloženo psihičkoj traumi, odnosno riziku iz člana 13. stav 1. (b) Haške konvencije ako se vrati bez majke. ESLJP je smatrao da je nalaz vještaka imao prevladavajući utjecaj na odluku domaćih sudova. Pritom ESLJP naglašava da je vještak formulisao svoje stručno mišljenje i pripremio izvještaj nakon što je obavio dva razgovora sa djetetom, prvi u prisustvu majke, a drugi u njenoj odsutnosti, odnosno bez ikakvog učešća podnosioca predstavke, uslijed čega se odnos djeteta i oca nije mogao ni stručno procijeniti, čime je i procjena rizika od trauma koju su izvršili domaći sudovi upitna. "Ako je prisutnost majke tokom jednog od dva razgovora koje je vještak vodio s djetetom bila nužna za ocjenu interakcije između njih kako bi se utvrdila djetetova emocionalna veza s njom, isto je, u načelu, moralo vrijediti i za procjenu emocionalne veze djeteta sa ocem. Međutim, podnosilac predstavke tu priliku nije imao." Zbog toga je ESLJP ponovo potvrdio da je podnosilac predstavke imao pravo, tvrdeći da je, u nedostatku usmene rasprave, ostao uskraćen u korištenju svojih prava iz člana 6. stav 1. EKLJP.
- S obzirom na preovlađujući utjecaj mišljenja vještaka na odluku domaćih sudova, ESLJP je ovom presudom utvrdio da podnosilac predstavke nije bio uključen u proces donošenja odluke u dovoljnoj mjeri da mu pruži potrebnu zaštitu njegovih interesa iako je njegovo učešće bilo neophodno s obzirom na to da su domaći sudovi na kraju

odbili da naredе povratak djeteta u SAD. Njegovo učešće, prema stavu ESLJP, nije nužno moralo usloviti drukčiju odluku domaćih sudova, ali je, svakako, moglo pridonijeti utvrđivanju onoga što je u najboljem interesu djeteta. Uslijed svega navedenog, ESLJP je zaključio da postoji povreda člana 8. EKLJP u segmentu proceduralnih zahtjeva implicitnih u tom članu Konvencije.

TEMA 2.

Primjena standarda ustanovljenih praksom ESLJP

(Za primjer koristiti pojednostavljene presude ESLJP u odnosu na razvoj i primjenu standarda razvijenih praksom ESLJP.)

Napomena: Polaznicima ne treba saopštiti o kojim presudama je riječ prije okončanja vježbe, stoga je činjenično stanje prikriveno inicijalima i početnim slovima gradova i država!

PRIMJER A

Podnosioci predstavke su grupa od 10 državljana države T. i žive u selima okruga B. Predmet se tiče izdavanja dozvola za rad rudnika zlata u okrugu B. provincije I. Godine 1992. društvo s ograničenom odgovornošću E.M. dobilo je pravo na istraživanje zemljišta u tom okrugu radi iskopavanja zlata. Dozvola je izdata na period od deset godina, a postupak ekstrakcije podrazumijevao je korištenje cijanidne lužine. Podnosioci predstavke su tražili od Upravnog suda u I. poništenje izdate dozvole, navodeći opasnosti od procesa korištenja cijanidne lužine, koju upotrebljava preduzeće koje je dobilo dozvolu, te zdravstvene rizike i opasnosti od onečišćenja vodonosnika i uništavanja lokalnog ekosistema. Njihov zahtjev je odbijen u prvom stepenu, ali je presudom od 13. maja 1997. Vrhovni upravni sud, pozivajući se na ključke studije utjecaja i druge izvještaje, usvojio stav da upotrebna dozvola nije bila u skladu s opštim interesom, zbog opasnosti za okoliš i zdravlje ljudi. Primjenom te presude Upravni sud u I. je poništio odluku kojom je rudnik dobio dozvolu za rad. Istu presudu potvrdio je i Vrhovni upravni sud 1. aprila 1998. godine. Dana 27. februara 1998. godine Kancelarija guvernera provincije I. naredila je zatvaranje rudnika. U oktobru 1999. godine, na premijerov zahtjev, Nacionalni institut za naučno i tehničko istraživanje izradio je izvještaj o utjecaju korištenja cijanida u rudnicima za vađenje zlata, navodeći da su rizici na koje se poziva Vrhovni upravni sud otklonjeni, ili smanjeni na nivo koji je iznad prihvatljivog. Na temelju tog izvještaja donesene su brojne ministarske odluke o izdavanju ili obnavljanju radnih dozvola, te je 13. aprila 2001. kompanija E.M. ponovo otpočela rudarske aktivnosti. Podnosioci predstavke su, osporavajući izdate dozvole, pred domaćim sudovima izdještovali privremenu obustavu rudarenja. Dana 29. marta 2002. Vlada je odlučila da kompanija E.M. može nastaviti da radi, ali je Vrhovni upravni sud svojom odlukom od 23. juna 2004. godine odredio da se odgode ponovne aktivnosti u rudniku do okončanja postupka po zahtjevu za poništavanje dozvola. U skladu s tom odlukom, Kancelarija guvernera provincije I. naložila je u avgustu 2004. godine obustavu aktivnosti u rudniku. Kompanija E.N. je nakon toga dostavila konačnu Studiju utjecaja na okolinu na koju je Ministarstvo zaštite okoliša i šumarstva krajem avgusta 2004. dalo pozitivno mišljenje. Podnosioci predstavke tvrde da su državna tijela izdavanjem dozvole za rad rudnika zlata kompaniji koja koristi cijanidnu lužinu u ekstrakciji zlata (proces cijanizacije),

te načinom donošenja odluka u vezi s tim ugrozila njihova prava na život iz člana 2. i prava na porodični život iz člana 8. EKLJP, kao i da odbijanje upravnih organa da se povinuju odlukama upravnih sudova predstavlja povredu prava na pravično suđenje, zaštićenog članom 6. EKLJP i prava na efikasan pravni lijek, zaštićenog članom 13. EKLJP.

KLJUČNI POJMOVI: standard odlučivanja ustanovljen praksom ESLJP, status žrtve, ravnoteža između suprotstavljenih interesa, pravo na zdrav okoliš, unutrašnje polje procjene državnih organa, pristup informacijama, pravo na izvršenje pravosnažne presude, princip pravne sigurnosti i vladavine prava.

PITANJA ZA POLAZNIKE:

1. Postoji li status žrtve u ovom predmetu?
2. Koji je javni interes kao mjerodavno dobro zaštite?
3. Koje je relevantno pravo za odlučivanje u ovom predmetu?
4. Čime je zaštićeno pravo na zdrav okoliš i u kakvom je odnosu u pogledu članova 2. i 8. EKLJP?
5. Da li je Aarhus konvencija⁶ primjenjiva u ovom predmetu?

Nakon davanja odgovora polaznika potrebno je da edukator ukaže na argumente ESLJP pri ocjeni osnovanosti predstavke, odnosno na sljedeće:

- Pitanja koja se postavljaju u ovom primjeru tiču se razvoja standarda prakse ESLJP, a ne samo direktne primjene EKLJP;
- ESLJP, odmjeravajući suprotstavljene interese u ovom predmetu, ustanovio je da je Vrhovni upravni sud svojom odlukom utvrdio da dozvola za rad rudnika nije u skladu s javnim interesom i pravom na život i zdrav okoliš, te je u vezi s tim stavom Vrhovnog upravnog suda ESLJP konstatovao da ta odluka spada u polje unutrašnje procjene državnih vlasti. Kada je riječ o načinu na koji su donesene odluke o odobravanju dozvole, ESLJP je ustanovio da je izdavanju dozvola prethodio određeni postupak izrade studije, te da su podnosioci imali pristup tim dokumentima. Dozvole su, formalno pravno, prestale da važe pravosnažnošću presude Vrhovnog upravnog suda od 13. maja 1997. godine iako je zatvaranje rudnika naloženo tek 27. februara 1998. godine. Time su, kako smatra ESLJP, vlasti podnosiocima uskratile zaštitu njihovih prava iz člana 8. EKLJP.
- U pogledu člana 6. EKLJP, ESLJP je naveo da presuda Vrhovnog upravnog suda od 13. maja 1997. godine, iako je imala efekat obustave aktivnosti u rudniku i prije nego što je postala pravosnažna, nije bila izvršena sve do 20. oktobra 1997. godine. Štaviše, na temelju ministarskih ovlaštenja izdatih na izravan zahtjev premijera, kompanija je

6 Aarhus konvencija (puni naziv [Konvencija Ekonomske komisije Ujedinjenih nacija za Evropu \(UNECE\) o dostupnosti informacija, učešću javnosti u donošenju odluka i pravu na pravnu zaštitu u pitanjima koja se tiču životne sredine](#)) je stupila na snagu 30. oktobra 2001. godine. Bosna i Hercegovina je pristupila Aarhuskoj konvenciji 15. septembra 2008. godine ("Službeni glasnik BiH-MU" broj 8/08). Ova konvencija reguliše pitanja javnog pristupa informacijama koje posjeduju organi javne vlasti, osiguravanje transparentnog širenja osnovnih informacija, aktivno učešće javnosti u donošenju odluka o pitanjima utjecaja na okoliš, te učešće šire javnosti u donošenju odluka bitnih za održiv razvoj, kao i pravo pristupa sudovima u vezi sa pitanjima okolišnog zakonodavstva i pristupa informacijama.

u više navrata nastavljala da radi, pri čemu nastavak aktivnosti u rudniku nije imao nikakvu pravnu osnovu i predstavljao je zaobilaženje sudskih odluka. Takva situacija bila je nespojiva s vladavinom prava i pravnom sigurnošću, čime je nastupila povreda člana 6. stav 1.

(Za primjer je korištena pojednostavljena presuda ESLJP *Taşkın and Others v. Turkey*, broj 46117/99 od 10. novembra 2004. godine.)

PRIMJER B

Podnositelj predstavke je rođen 1992. godine i u dobi od 15 godina je napustio državu A., kako bi pobjegao od tamošnjih oružanih sukoba i stigao u državu G., kao maloljetnik bez pratnje. Po dolasku, 19. jula 2007. godine, lišen je slobode i smješten u pritvorski Centar za deportaciju, među punoljetne osobe i u lošim higijenskim uslovima, gdje je zadržan do 21. jula 2007. godine. Dok je bio u pritvoru, nisu mu pružene informacije o mogućnosti da traži azil i drugim zakonskim pravima na jeziku koji razumije. Informativna brošura koju je u Centru dobio bila je na arapskom jeziku, a pošto je njegov maternji jezik farski, nije mogao da je razumije. Nakon puštanja na slobodu bio je beskućnik nekoliko dana da bi, uz pomoć lokalnih nevladinih organizacija, pronašao smještaj u jednom hostelu. U septembru 2007. godine podnio je zahtjev za azil. Taj zahtjev je odbijen nakon čega je podnosilac predstavke uložio žalbu. Istovremeno sa žalbom, uputio je i predstavku Evropskom sudu za ljudska prava. Pred ESLJP je prigovorio, između ostalog, na potpuni nedostatak pravne i bilo koje druge podrške, primjerene njegovom statusu maloljetnika bez pratnje, te na životne uslove u Centru za deportaciju u kojem je bio smješten zajedno sa punoljetnim licima.

KLJUČNI POJMOVI: standard odlučivanja ustanovljen praksom ESLJP, povreda proceduralnog (procesnog) segmenta u poštivanju različitih prava i sloboda zaštićenih Evropskom konvencijom, status žrtve, azil i pristup pravdi, prava maloljetnih lica, pravo na informaciju, pravo na djelotvoran pravni lijek.

PITANJA ZA POLAZNIKE:

1. Postoji li status žrtve u ovom predmetu?
2. Postoji li nadležnost ESLJP *ratione materiae*?
3. Da li smještanje podnosioca predstavke udovoljava zahtjevima zakonitog lišavanja slobode?
4. Ima li podnosilac pravo da se obrati ESLJP iako domaći postupak nije okončan, odnosno iako nisu iscrpljena sva pravna sredstva?
5. Koji članovi EKLJP su primjenjivi u ovom predmetu?

Nakon davanja odgovora polaznika, potrebno je da edukator ukaže na argumente ESLJP pri ocjeni osnovanosti predstavke, odnosno na sljedeće:

- Pravo na azil nije pravo zaštićeno Evropskom konvencijom, ali je praksom ESLJP uspostavljen niz procesnih standarda u postupcima ove vrste;
- Imajući na umu da je podnosilac predstavke u vrijeme smještanja u Centar (što predstavlja mjeru lišavanja slobode) bio maloljetno lice bez pratnje, da mu je informativna

brošura koju je dobio pri smještanju u Centar (u kojoj se navode neki od dostupnih pravnih lijekova) bila nerazumljiva, te da su se njegovi navodi ticali njegove lične situacije u pritvoru (činjenice da je bio zatočen zajedno sa odraslim osobama), ESLJP je smatrao da ne postoji osnov za odbacivanje predstavke zbog neiscrpljivanja domaćih pravnih sredstava;

- Zbog svoje dobi i ličnih okolnosti, podnosilac predstavke je predstavljao lice u ranjivom položaju o čemu vlasti nisu vodile računa prilikom stavljanja u pritvor. Uvažavajući čak i činjenicu da je pritvor trajao samo dva dana, uslovi smještaja podnosioca sami po sebi predstavljali su ponižavajuće postupanje zabranjeno članom 3. EKLJP;
- Zbog činjenice da je riječ o maloljetnom licu u kategoriji ilegalnog stranca u nepoznatoj zemlji, bez pratnje odrasle osobe, podnosilac, prema mišljenju ESLJP, nedvosmisleno spada u okvire kategorije posebno ranjivih članova društva, stoga je država G. imala pozitivnu obavezu da ga zaštiti i pobrine se o njemu preduzimanjem odgovarajućih mjera u svjetlu primjene člana 3. EKLJP;
- Nakon 27. jula 2007. godine, datuma kada je podnosilac predstavke podnio zahtjev za azil, u spisu predmeta nije bilo naznaka da su vlasti naknadno preduzele radnje da mu dodijele zastupnika, uslijed čega je očito da država G. nije udovoljila ni obavezi u pogledu nadzora nad djecom migranata bez pratnje. Nakon puštanja na slobodu podnosilac je bio prepušten sam sebi i o njemu su se brinule lokalne nevladine organizacije. Stoga je ravnodušnost vlasti prema njemu morala kod njega izazvati osjećanja duboke tjeskobe i zabrinutosti, koju je ESLJP još u presudi *M.S.S. v. Belgium and Greece* [GC], broj [30696/09](#), označio kao "posebno stanje nesigurnosti i ranjivosti" koje udovoljava zahtjevima kategorizacije ponižavajućeg postupanja. Stoga je, kao i u pomenutoj presudi, i u ovom predmetu ESLJP konstatovao da se vlasti države G. imaju smatrati odgovornim za povredu člana 3. EKLJP, a s njom u vezi i povredu člana 13. EKLJP.

(Za primjer je korištena pojednostavljena presuda ESLJP *Rahimi v. Greece*, broj [8687/08](#), presuda od 5. aprila 2011. godine.)

TEMA 3.

Uloga pravosudnih organa u poštivanju procesnih ljudskih prava – simulacija suđenja

SIMULACIJA SLUČAJA (primjer)

Za simulaciju je predviđeno vrijeme od 180 minuta, od čega je za pripremu timova predviđeno 60 minuta, prezentaciju argumenata 60 minuta, vijećanje 15 minuta, te zajedničku diskusiju 45 minuta. Potrebno je, zavisno od broja polaznika, izvršiti podjelu na timove podnosioca predstavke, zastupnika države, te sudskog vijeća.

Presuda *S.M. protiv Hrvatske* od 25. juna 2020. godine (Veliko vijeće ESLJP, predstavka broj 60561/14)

Napomena: Polaznicima ne treba saopštiti o kojoj presudi je riječ prije okončanja vježbe, stoga je činjenično stanje prikriveno inicijalima osoba i početnim slovima država i gradova!

A. Činjenično stanje:

Podnositeljka predstavke rođena je 1990. godine i živi u Z. Zbog problema u porodici, od 2000. do 2004. godine živjela je u udomiteljskoj porodici. Potom se preselila u javni dom za djecu i mlade, gdje je ostala dok nije završila obrazovanje u ugostiteljskoj školi. Nakon toga preselila se kod oca u S. i s njim je živjela, a povremeno je posjećivala i majku u Z.

B. Krivična prijava podnositeljke zahtjeva protiv T.M.

Dana 27. septembra 2012. godine podnositeljka je došla u policijsku stanicu u Z. i na zapisnik podnijela krivičnu prijavu protiv izvjesnog T.M. Navela je da ju je tokom ljeta 2011. godine T.M. fizički i psihički zlostavljao i prisiljavao na prostituciju. Takođe je navela da je nešto prije ljeta 2011. godine T.M. stupio s njom u kontakt putem *Facebooka* i predstavio se kao prijatelj njenih roditelja. Nakon tog početnog kontakta, oko mjesec ili dva, nastavila je razmjenjivati poruke s njim o svakodnevnim stvarima. Zatim se u junu ili julu 2011. godine sastala s T.M. I tom prilikom su otišli na piće. T.M. joj je tada u razgovoru rekao da joj želi pomoći da pronađe posao, jer poznaje njezine roditelje. U tu svrhu T.M. joj je ostavio svoj telefonski broj. Već tom prilikom podnositeljka predstavke, prema njenim riječima, osjetila je da je T.M. "autoritativna i dominantna osoba". Nakon tog sastanka nastavili su razmjenjivati poruke. Budući da nije imala razloga da sumnja u namjere T.M., oko dvije sedmice nakon prvog sastanka kontaktirala je s njim, te su odlučili da se ponovno sastanu. Kad su se taj put sastali, T.M. joj je rekao da će je odvesti kod jednog muškarca kojem bi trebala pružiti seksualne usluge za novac. T.M. je objasnio da ona treba naplatiti 50 eura za svoje usluge i da njemu treba dati pola tog novca. Rekla je T.M. da ne želi to učiniti na šta joj je on odgovorio da to mora raditi samo dok joj ne pronađe pravi posao. Budući da je ranije shvatila da T.M. nije osoba kojoj se može reći "ne", iz straha je pristala da pođe s njim i da se sastane s tim muškarcem. T.M. ju je zatim u svom automobilu odvezao u mjesto u blizini grada Z., gdje ju je taj muškarac čekao u jednoj kući. Nakon što je nepoznatom muškarcu objasnila šta se događa, on nije insistirao na odnosu s njom, ali je rekao da će joj svejedno dati novac. T.M. je slušao taj razgovor s druge strane vrata i, nakon što je muškarac napustio prostoriju, T.M. je ošamario podnositeljicu zahtjeva i rekao joj da nikad ne smije razgovarati s klijentima, da ga bespogovorno mora slušati i raditi samo ono što joj on kaže. Prema njenim tvrdnjama, T.M. je nakon toga svaki dan dolazio po nju na mjesto gdje je živjela u Z. i odvezao je u svom automobilu da pruža seksualne usluge muškarcima koji su se javili na njegov oglas na jednoj društvenoj mreži. Nakon nekog vremena dao joj je mobilni telefon, kako bi klijenti mogli s njom direktno kontaktirati, te ju je i dalje vozio na susrete s klijentima na razna mjesta. Nedugo nakon toga T.M. je unajmio stan u Z. u kojem je ona nastavila pružati seksualne usluge muškarcima. Taj smještaj omogućio je T.M. da je neprestano drži pod kontrolom, jer je uvijek bio prisutan u stanu, a i rekao joj je da će postaviti kamere, kako bi mogao znati što se događa. Podnositeljka je istakla i da se bojala T.M., jer joj je najprije rekao da je i druge djevojke prije nje fizički kažnjavao ukoliko su mu se protivile, a onda je počeo i nju tući za svako protivljenje. Izjavila je da je prosječno imala jednog klijenta dnevno, te da bi, kad T.M. nije bio u blizini, isključila telefon i deaktivirala oglas, tako da klijenti ne bi mogli da kontaktiraju s njom. Ukupno je imala nekih trideset klijenata i zaradila je približno 1.700 eura, od kojeg je iznosa pola dala T.M. Početkom septembra 2011. godine, kad je saznala da T.M. neko vrijeme neće biti u stanu, napustila je stan i otišla u kuću svoje prijateljice M.I., kojoj je objasnila šta se dešava. Nakon što je shvatio da ga je napustila, T.M. je prvo počeo da kontaktira s njom putem *Facebooka*, tražeći da se vrati, govoreći joj da je voli i da nikad više neće morati pružati seksualne usluge. Budući da nije odgovorila na te poruke, T.M. joj je

počeo prijetiti, govoreći da će je pronaći i da će ona i njezini roditelji ispaštati. Podnositeljka je nastavila ignorisati te poruke, pa ih je T.M. nakon nekog vremena prestao slati. Godinu dana kasnije, a dvije sedmice prije nego što je podnijela krivičnu prijavu, T.M. je ponovno kontaktirao s njom putem *Facebooka*, ponovo joj prijeteći i spominjući njenu majku. Zbog svega toga, podnositeljka predstavke navodi u prijavi da se usplašila za vlastitu i sigurnost svojih roditelja i sestre.

C. Preliminarna policijska istraga

Istog dana kad je podnositeljka podnijela krivičnu prijavu, policija je obavijestila Opštinsko tužilaštvo u Z. da je podnesena prijava i da provodi preliminarnu istragu. Dana 10. oktobra 2012. godine, postupajući po nalogu Višeg suda u Z., policija je provela pretragu prostora T.M. i njegovog automobila. U automobilu je policija pronašla i oduzela kondome, a tokom pretrage prostorija T.M. policija je oduzela dvije automatske puške i pripadajuće metke, ručnu bombu i nekoliko mobilnih telefona. Policija je utvrdila i da je T.M. zabilježen u policijskoj evidenciji kao počinitelj krivičnih djela podvođenja i silovanja. U njegovoj kaznenoj evidenciji, koju je pribavilo Tužilaštvo, navedeno je da je 2005. godine T.M. bio osuđen za krivično djelo podvođenje upotrebom sile i krivično djelo silovanje zbog čega mu je bila izrečena kazna zatvora u trajanju od šest i po godina. Dana 10. oktobra 2012. godine T.M. je uhapsila i ispitala policija. Utvrđeno je da je T.M. prošao obuku za policijskog službenika. Opovrgnuo je navode podnositeljke i izjavio da je sve to bio pokušaj nje i njene majke da mu se osvete zbog neraščišćenih računa koje je u prošlosti imao s njenom majkom. Dana 11. oktobra 2012. godine policija je krivičnu prijavu i sve prikupljene dokaze prosljedila Tužilaštvu pod kvalifikacijom podvođenje upotrebom sile. T.M. je doveden pred istražnog sudiju Višeg suda, koji mu je odredio istražni pritvor u kojem je ostao do kraja krivičnog postupka koji se protiv njega vodio na Opštinskom sudu.

D. Istraga koju je provelo Tužilaštvo

1. Ispitivanje T.M.

Dana 11. oktobra 2012. godine Tužilaštvo je ispitalo T.M. On je ponovio tvrdnje koje je iznio tokom ispitivanja policije. Objasnio je i da je podnositeljka kontaktirala s njim i zatražila od njega da je zaštiti od druge osobe za čiji račun se bavila prostitucijom. T.M. je negirao da joj je ikad predložio da se bavi prostitucijom za njega. Naglasio je i da je ona unajmila stan u Z., u koje svrhe joj je on pozajmio novac, koji mu je kasnije vratila. T.M. je dalje objasnio da ga je podnositeljka ponekad molila za prevoz na neke lokacije, ne govoreći mu kojim povodom tamo ide iako je on sumnjao da se bavi prostitucijom. T.M. je naveo da nikad nije živio s njom u istom stanu, već da je ponekad tamo znao provesti noć kad bi ga ona pozvala, jer su bili u vezi. T.M. je priznao da ju je možda jednom udario, ali samo zato što je bio isprovociran. Negirao je da joj je dao mobilni telefon, tvrdeći da je ona već imala svoj vlastiti telefon.

2. Ispitivanje podnositeljke predstavke

Dana 16. oktobra 2012., u kontekstu istrage protiv T.M., Tužilaštvo je ispitalo podnositeljku predstavke pri čemu je obaviještena o svim pravima koje ima kao žrtva krivičnog djela. Tom prilikom ona je izjavila da je shvatila uputstva i nije iznijela nikakav poseban zahtjev u tom pogledu. Tokom ispitivanja ponovila je svoju izjavu o kontaktu s T.M., tvrdeći da joj je u proljeće 2011. godine T.M. obećao pronaći posao u trgovačkom centru. Budući da nije bila zapo-

slena, počela je intenzivnije komunicirati s njim. U tom kontekstu sastajala se s T.M. u raznim prilikama u kafićima, a on je i dalje govorio da joj može pronaći posao. Nije imala razloga da sumnja u njegove namjere. U izjavi je navela i pojedinosti o incidentu kad ju je T.M. odveo da pruži seksualne usluge muškarcu u kući blizu Z. Navela je da se to dogodilo početkom jula 2011. godine i da ju je T.M. onamo odveo, na prevaru je uvjerivši da je vodi prijatelju koji joj može pronaći posao. Ponovila je svoj iskaz u pogledu događaja u kući i toga kako muškarac nije insistirao na odnosu, ali da joj je svejedno platio. Ponovila je i da je T.M. uletio u sobu u kojoj se nalazila s muškarcem i da je počeo vikati na nju, a nakon toga je i ošamario. Dalje, na putu u Z. T.M. joj je prijetio da će je izbaciti iz automobila na autocesti. Prema njenoj izjavi, T.M. ju je opet kontaktirao sljedeći dan, te joj je rekao da treba da razgovaraju o onome što se dogodilo. Pristala je da se sastane s njim, ali nisu razgovarali o onome što se dogodilo, jer je on izbjegavao tu temu. Nekoliko dana kasnije T.M. joj je dao mobilni telefon. Objasnio joj je da će klijenti koji traže seksualne usluge kontaktirati s njom na taj broj, te da muškarcima koji će s njom kontaktirati mora dati svoj fizički opis i naplatiti 50 eura za pola sata seksualnih usluga ili 80 eura za sat vremena, te da pola tog novca mora predati njemu na šta je ona pristala iz straha da će je opet napasti i da će njenim roditeljima reći šta se događa. Ustvrdila je i da su muškarci koji bi kontaktirali s njom objasnili joj da su oglas vidjeli na Internetu. Desetak dana nakon incidenta u Z., T.M. je unajmio stan u kojem su zatim zajedno živjeli. U tom stanu pružala je seksualne usluge, a ponekad bi je T.M. odvezao klijentima. Budući da je T.M. živio u istom stanu s njom, kontrolisao je sve što ona radi. Ako bi odbila da ima odnos s drugim muškarcima ili s njim, ili ako bi razgovarala s klijentima, T.M. bi je pretukao. Tukao ju je svakih nekoliko dana. Ponovila je iskaz o iznosu novca koji je zaradila i naglasila da je pola tog iznosa dala T.M. Na pitanje zašto se ranije nije obratila policiji, podnositeljica zahtjeva odgovorila je da se bojala T.M. i da ju je držao pod kontrolom. Međutim, jednom prilikom, kad T.M. nije bio u stanu, a ostavio je ključ, nazvala je prijateljicu M.I. i od nje zatražila pomoć. M.I. je znala da ona muškarcima pruža seksualne usluge za novac protiv svoje volje i da je u nevolji. Nakon tog razgovora T., partner njene prijateljice M.I., došao je taksijem, pomogao joj da pokupi svoje stvari, te ju je odveo kući kod M.I., gdje je ostala nekoliko dana. Nakon što ga je napustila, T.M. je prvo počeo kontaktirati s njom putem *Facebooka*, tražeći da mu se vrati i govoreći joj da je voli. Budući da nije odgovorila na te poruke, T.M. joj je počeo prijetiti da će njenim roditeljima reći sve što je učinila. Zbog straha da bi to mogao uraditi, odlučila je podnijeti krivičnu prijavu, kako bi okončala sve što se događalo. Takođe je izjavila i da joj je T.M. rekao da je ranije imao djevojku, A., koju je tretirao na isti način. Na *Facebooku* je saznala i da je T.M. kasnije imao drugu djevojku koja se bavila prostitucijom. T.M. joj je jednom prilikom rekao i da je te djevojke snimao i kažnjavao ih kad su mu se protivile, zaprijetivši da će i njoj učiniti isto.

3. Ispitivanje M.I.

Dana 6. novembra 2012. godine Tužilaštvo je ispitalo M.I., koja je izjavila da nikad nije upoznala T.M., ali da joj je podnositeljica prijateljica, te da je poznaje otprilike dvije godine. Posljednji kontakt M.I. sa podnositeljkom prije nego što je došla u njen stan dogodio se osam ili devet mjeseci ranije. M.I. je objasnila da je krajem ljeta 2011. godine podnositeljica iznenada došla njenoj kući s torbom sa svojim stvarima. M.I. je tada saznala da se ona dogovorila s majkom M.I. da ostane s njima, no ona (M.I.) nije znala nikakve pojedinosti o tome, jer nije bila u dobrim odnosima sa svojom majkom. Isto tako, partner M.I. joj je rekao da je razgovarao s podnositeljkom prije toga. Međutim, M.I. je ubrzo nakon toga prekinula s njim, pa nisu razgovarali o pojedinostima njegovog kontakta s podnositeljkom. M.I. je, dalje, navela da joj je podno-

siteljka rekla za T.M., od kojeg je pobjegla, jer se više nije željela baviti prostitucijom. Prije nego što je došla u njezin stan, M.I. je znala da se ona bavi prostitucijom, ali nije znala gdje, ni za koga to radi. Prema navodima M.I., podnositeljka je bila vrlo potresena i uplašena. Rekla je M.I. da ju je T.M. više puta tukao, posmatrao je kroz ključaonicu dok je pružala seksualne usluge klijentima, a potom bi je opet tukao. M.I. je navela i da je, prema njenom shvatanju, podnositeljka dobrovoljno pružala seksualne usluge, jer je trebala novac i jer joj je rekla da je s T.M. imala dogovor da radi za njega i da dijele novac, da je imala mobilni telefon na koji su je klijenti mogli zvati, te da je postojao mali oglas putem kojeg su klijenti kontaktirali s njom, kako bi dogovarali susrete. M.I. je dalje navela da se ne može sjetiti je li joj podnositeljka rekla da je pružala otpor T.M., ali da se sjeća da je rekla "da ne želi to raditi" iako je, prema ličnom uvjerenju M.I., to prije značilo da je "to radila", jer nije imala drugog načina da zaradi novac. Izjavila je i da joj je podnositeljka rekla da bi je T.M. šamarao i zbog sitnica, te da bi je, kad bi odbila seksualne odnose s njim, tukao. Prema saznanjima M.I., T.M. je podnositeljki rekao i da je imao još jednu djevojku koja je radila za njega i koju je, također, tukao, te da je ona iskoristila priliku da pobjegne od T.M. dok nije bio u stanu u kojem su živjeli. M.I. je izjavila i da je podnositeljka ostala kod nje i njene majke više od pola godine, te da je T.M. nastavio da kontaktira s njom putem *Facebooka*. M.I. je vidjela poruke koje je slao, a poruke su sadržavale prijetnje upućene podnositeljki i njenoj majci. Slao je i poruke u kojima je govorio da je voli i molio je da mu se vrati.

E. Optužnica protiv T.M.

Dana 6. novembra 2012. godine Tužilaštvo je podiglo optužnicu protiv T.M. na Opštinskom krivičnom sudu u Z. zbog podvođenja upotrebom sile kao težeg krivičnog djela podvođenja. U optužnici je navedeno da je T.M., kako bi ostvario imovinsku korist, obmanuo podnositeljku da povjeruje da će joj pronaći posao. Međutim, nakon toga ju je odveo da pruži seksualne usluge muškarcu u Z. Budući da je ona odbila to učiniti, T.M. ju je udario, a zatim joj je, na putu natrag u Z., prijetio da će je izbaciti iz automobila. Ubrzo nakon toga T.M. joj je dao mobilni telefon da se javlja na pozive klijenata. Rekao joj je i kako da naplati seksualne usluge, te da njemu daje polovinu novca. Prema navodima u optužnici, podnositeljka je na to pristala iz straha. T.M. ju je, zatim, u više navrata vozio na adrese klijenata kojima je pružala seksualne usluge za novac, a nakon nekog vremena unajmio je stan u Z. u kojem je ona nastavila pružati seksualne usluge brojnim muškarcima. T.M. ju je držao pod nadzorom, a rekao joj je i da je tukao druge djevojke koje nisu činile što je od njih zatražio. Kad mu se usprotivila, rekavši da više ne želi pružati seksualne usluge, T.M. ju je udario. Stoga je iz straha nastavila muškarcima pružati seksualne usluge za novac sve do septembra 2011. godine, kad je pobjegla iz stana. U optužnici se pozivalo na iskaz podnositeljke predstavke i smatralo se da je potvrđen iskazom M.I. U optužnici se smatralo da je odbrana T.M., iako je opovrgnuo da je počinio to krivično djelo, u suštini samo učvrstila iskaz podnositeljke predstavke. Dana 22. novembra 2012. godine vanraspravno vijeće Opštinskog suda potvrdilo je optužnicu, te je predmet uputilo na suđenje.

F. Krivični postupak protiv T.M.

Prvo ročište

Prvo ročište pred Opštinskim sudom zakazano za 12. decembar 2012. godine odgođeno je, jer je T.M. tvrdio da štrajkuje glađu i da stoga ne može učestvovati u postupku. Sudija koji je vodio

postupak odredio je vještačenje kako bi se utvrdilo može li T.M. učestvovati u suđenju. Vještačenjem je, pored njegove sposobnosti da učestvuje u postupku, utvrđeno i da je T.M. godinama radio kao policijski službenik, te da je izvjesno vrijeme bio pripadnik specijalne policije. Iz policije se povukao 2001. godine. Pati od posttraumatskog stresnog poremećaja (PTSP), a razvio je i poremećaj ličnosti. Nekoliko godina bio je na psihijatrijskom liječenju. Prema izvještaju vještaka, sposobnost T.M. da shvati prirodu djela za koje je optužen bila je umanjena, ali ne značajno. U izvještaju je, stoga, preporučeno da se, u slučaju osude, donese nalog za obavezno psihijatrijsko liječenje, ali da T.M. može učestvovati u postupku i pratiti njegov tok.

Drugo ročište (podnesak odbrane T.M.)

Na ročištu održanom 14. januara 2013. godine T.M. je izjavio da se ne osjeća krivim. Zanimljivo je da je podnositeljku prisilio na prostituciju. Potvrdio je da je kontaktirao s njom putem *Facebooka*, jer je prepoznao njeno prezime, s obzirom na to da je poznao njenu majku. Nakon što su nekoliko puta razmijenili poruke, počeli su se viđati, a ona mu je rekla da nema novca i da joj je potreban posao, jer ima dugove. Rekla je i da strahuje od dotičnog B., kojeg je T.M. poznao iz zatvora, pa mu je bilo jasno "što je podnositeljka radila". Štaviše, rekla je da je sačuvala podatke za kontakt svojih klijenata koje je dobila od B. Takođe je zatražila od T.M. da joj pozajmi novac kako bi unajmila stan, što je on i učinio, te da je kasnije vratila pozajmljeni iznos u dvije rate. T.M. je dalje izjavio da su se, nekoliko nedjelja nakon što ju je upoznao, upustili u vezu. Ona je ponekad tražila da je odveze na određene adrese, a on je znao da tamo odlazi da pruži seksualne usluge za novac. Međutim, nije znao koliko je zarađivala od pružanja usluga. T.M. je potvrdio da ju je jednom udario, jer je došlo do nesuglasica između njih u pogledu "posla". Naveo je da je riječ bila o tome da je podnositeljka rekla da je pronašla posao u pekari, ali da ne želi tamo raditi. T.M. se nije svidio njezin stav, pa je došlo do svađe i, budući da se nije mogao kontrolisati, udario ju je. Kasnije joj je on pronašao posao u restoranu u Z., ali ona je tada nestala. To se dogodilo u avgustu 2011. godine i jedino što je pronašao u stanu koji je unajmila bila je poruka vlasnice stana, naslovljena na podnositeljku. Na pitanje sudije koji je vodio postupak T.M. je objasnio da nije živio s podnositeljkom u stanu koji je unajmila, već bi samo ponekad tamo proveo noć, zbog čega je i imao ključeve tog stana. T.M. nije mogao objasniti zašto je pristao na to da podnositeljka predstavlja pruža seksualne usluge drugim muškarcima kad je bio u vezi s njom. Naglasio je da je željela biti nezavisna i zarađivati vlastiti novac, pa se on nije htio miješati u to. Objasnio je i da je koristio samo jedan mobilni telefon i da su mobilni telefoni koje je policija pronašla tokom pretrage bili njegovi stari telefoni, koje više nije koristio. Na pitanje tužioca T.M. je opovrgnuo da je podnositeljki dao bilo kakav mobilni telefon. Prema njegovim navodima, imala je dva vlastita mobilna telefona. T.M. je naveo i da mu je ona u dva ili tri navrata dala nešto novca za gorivo, uglavnom kad bi je prevezio. Međutim, neprestano se žalila da nema novca, pa joj je i on davao novac. T.M. nije imao utisak da ga se ona boji, jer nije bila osoba koja bi se ikoga bojala. Nakon ispitivanja T.M. tužilac je zatražio da se podnositeljka i M.I. saslušaju u svojstvu svjedoka. Odbrana se složila i nije iznijela nikakav drugi dokazni prijedlog. Raspravni sud prihvatio je prijedlog stranaka i zakazao sljedeće ročište za 29. januar 2013. godine.

Treće ročište (iskazi podnositeljice zahtjeva i M.I.)

Poziv za ročište dostavljen podnositeljki predstavke sadržavao je detaljne informacije o pravima koje ima kao žrtva, kao što su psihološka i praktična podrška, te mogućnost obraćanja Odjelu za organizovanje i pružanje podrške svjedocima i žrtvama pri Opštinskom sudu. Pru-

ženi su joj i kontakti podaci tog odjela. Na ročištu 29. januara 2013. godine Opštinski sud saslušao je podnositeljku predstavke i M.I. Podnositeljka je bila u pratnji zastupnika kojeg joj je angažovala nevladina organizacija C. R. Prije nego što je dala iskaz, podnositeljka je rekla raspravnom sudu da se boji T.M., nakon čega je on udaljen iz sudnice, a ona je dala iskaz u njegovoj odsutnosti, ponavljajući ono što je rekla tokom istrage. Suština iskaza bila je usmjerena na to da je ona pristala pružati seksualne usluge drugim muškarcima, jer se bojala T.M. s obzirom na to da ju je tukao i prijetio joj da će sve reći njenim roditeljima i da će se pobrinuti da njena majka završi u zatvoru. Takođe je ponovila i svoj iskaz koji je dala tokom istrage o broju klijenata koje je imala i novcu koji je zaradila od kojeg je polovinu dala T.M. Prilikom davanja iskaza navela je i da je T.M. bio prisutan u stanu kad je pružala seksualne usluge drugim muškarcima, te da ju je ponekad posmatrao kroz ključaonicu i šamarao je kad bi odbila biti s klijentom, ili imati odnos na način na koji je T.M. želio. Bila je prisiljena imati i odnos s T.M. Nije tražila liječničku pomoć, niti se obratila policiji, jer nije mogla izaći iz stana. Na daljnje pitanje sudije koji je vodio postupak navela je da nije znala ništa o prošlosti T.M. kad su prvi put stupili u kontakt. On je u to vrijeme znao da je nezaposlena i obećao je da će joj pokušati naći posao. U pogledu incidenta u Z., ponovila je iskaz koji je dala tokom istrage. Objasnila je da je T.M. dobrovoljno dala novac koji je primila od muškarca. Mobilni telefon koji je T.M. nabavio da bi kontaktirala s klijentima je prihvatila ponovo iz straha. Kasnije, kad više nije živjela u stanu koji je T.M. unajmio, saznala je od T.M. da je njena majka protiv njega ranije bila podnijela prijavu (nije navela zbog čega) i da je bio u zatvoru. Nije se pokušala obratiti policiji, jer je T.M. rekao da ima veze u policiji i da bi vrlo brzo saznao ako bi ga prijavila. Kad je riječ o bijegu iz stana, objasnila je da je jednom iskoristila priliku da je T.M. neko vrijeme bio odsutan iz stana i da je ključ bio ostavljen u ulaznim vratima. Tada je nazvala prijateljicu M.I., s kojom je stupila u kontakt putem Interneta petnaestak dana ranije, kada je rekla M.I. da je u nevolji i da će joj trebati njena pomoć. Kad je nazvala M.I., dogovorile su se da će T., sada već bivši partner M.I., taksijem doći po nju. Ostala je s njima desetak dana i ispričala je M.I. što joj se dogodilo. U međuvremenu je kontaktirala i sa vlasnikom stana u kojem je boravila s T.M. u vezi sa stanarinom i time kako može pokupiti neke svoje stvari koje je ondje ostavila. Na pitanje sudije objasnila je da nije pokušala pobjeći od T.M. kad ju je odvodio iz stana na sastanke s klijentima, jer je bila sigurna da će je pronaći, a i strogo je nadzirao vrijeme koje je provodila s klijentima. Kad je bila suočena s tvrdnjama odbrane T.M., opovrgnula je da poznaje bilo koga pod imenom B. i negirala je da je imala kontaktne podatke klijenata. Izjavila je i da joj T.M. nikada nije rekao da joj je našao posao u restoranu u Z. Kasnije, kad ga je već napustila, poslao joj je nekoliko poruka, navodeći da joj je našao posao u trgovini. Navela je i da T.M. isprva, kad je pobjegla od njega, nije željela prijaviti policiji. Međutim, nakon što je otišla, a T.M. je nastavio kontaktirati s njom i prijetiti da će joj, čim nađe posao ili nastavi da se školuje, sve uništiti, odlučila je da ga prijavi policiji. Takođe je objasnila i da se, nakon što je napustila T.M., bojala izaći u javnost i da je osjećala strah svaki put kad bi ugledala automobil sličan njegovom. Na pitanje tužioca izjavila je da se veoma bojala T.M., jer nikad nije znala kako će reagovati i jer je prijetio da će je nasmrt pretučiti. Isto tako, tukao bi je kad bi odbila odnos s njim. Tukao ju je i kad mu je rekla da više ne želi pružati seksualne usluge. Štaviše, obmanuo ju je rekavši joj da će seksualne usluge morati pružati samo nekoliko dana i da će joj naći pravi posao. U pogledu podjele novca, objasnila je da bi prvo sav novac koji je prikupila od klijenata predala T.M., a on bi joj onda dao njen dio. T.M. je postavio i neka pravila o načinu na koji joj je bilo dopušteno pružati seksualne usluge. Kad ne bi poslušala, ili kad bi pružala seksualne usluge na način koji se njemu nije sviđao, tukao bi je. Također ju je fotografisao golu, te je objavio te fotografije uz oglas. Nije prigovorila kad ju je fotografisao, jer se bojala. Zatim je zaprijetio da će fotografije pokazati i

njenim roditeljima. Na pitanje njenog zastupnika izjavila je da joj se T.M. prvobitno predstavio kao bivši policijski službenik i da joj je rekao da je bio prijatelj s njenim ocem. Kasnije je rekao da poznaje ljude u svakoj policijskoj stanici i da će joj "podmetnuti" ako ga pokuša prijaviti. Takođe je izjavila da nakon prvog kontakta s T.M. nije pokušala stupiti u kontakt s majkom, kako bi provjerila poznaje li ga, jer u to vrijeme majka nije živjela u Hrvatskoj i nisu bile u dobrim odnosima. Međutim, kasnije je razmijenila nekoliko poruka s majkom, koja je samo rekla da T.M. nije pouzdana osoba. I kod oca se raspitivala o T.M. i on joj je rekao da je T.M. "O.K. osoba". Nakon što je uspjela pobjeći iz stana, ponovo je razgovarala s majkom, koja joj je rekla da je živjela s T.M. nakon što se rastala od njenog oca. Kad je pitala majku zašto je T.M. ljut na nju i zašto je protiv njega podnijela prijavu (u zapisniku nije bilo navedeno zbog čega), majka joj je rekla da ga nije prijavila ona, već jedna druga djevojka i da se ta djevojka bavila prostitucijom, jer ju je on primoravao. Nakon ispitivanja podnositeljke T.M. je ponovo doveden u sudnicu i pročitano mu je njezin iskaz. Nije imao nikakvih pitanja i iznio je opšti prigovor na vjerodostojnost njene izjave. Raspravni sud je, zatim, ispitao M.I., koja je ponovila iskaz dat tokom istrage. Nakon saslušanja podnositeljke predstave i M.I. tužilac je predložio da se materijali iz spisa prihvate kao dokazi. Odbrana je tražila da se izvjesni K.Z. sasluša u svojstvu svjedoka u vezi s prijetnjama osvetom koje je majka podnositeljke navodno uputila T.M.. Odbrana je zatražila i da se brat T.M. sasluša u svojstvu svjedoka. Tužilaštvo se usprotivilo tim prijedlozima, a raspravni sud je smatrao da nije potrebno provesti dokaze koje je predložila odbrana. Sljedeće ročište zakazano je za 15. februar 2013. godine.

Završno ročište (završna riječ T.M.)

Na ročištu 15. februara 2013. godine podnositeljku je zastupao zastupnik koga je angažovala NVO C.R. T.M. je zatražio od raspravnog suda dopuštenje da iznese dodatni iskaz na šta je raspravni sud pristao. U svom iskazu T.M. je izjavio da poznaje majku podnositeljke, jer je i ona bila prostitutka, ali je izgubio kontakt s njom kad je počeo služiti zatvorsku kaznu. Nakon što je stupio u kontakt s njenom kćerkom, ona mu je rekla da je razgovarala o njemu sa svojom majkom. Htio joj je pomoći da nađe posao na šta mu je ona rekla da se bavi prostitucijom, jer je to najlakši način da zaradi novac. On se zaljubio u nju i htio je biti u vezi s njom. Složio se da se nastavi baviti prostitucijom, jer on nije ljubomorna osoba. Međutim, rekao joj je da bi trebalo da nađe pravi posao. T.M. je, dalje, izjavio da je ona bila ta koja je unajmila stan i sve organizovala. Znao je koliko naplaćuje, ali te cijene je odredila ona, a ne on. Porekao je i da se incident u Z., kako je naveden u optužnici, ikada dogodio. Na pitanje sudije koji je vodio postupak T.M. je priznao da je ponekad bio u stanu kad je ona pružala seksualne usluge muškarcima i da je primao polovinu novca koji je naplaćivala za svoje usluge. Nije želio uzimati novac, ali je ona insistirala na tome, rekavši da je to za gorivo koje je potrošio dok ju je vozio na sastanke s klijentima izvan stana. T.M. je porekao i da je strogo kontrolisao vrijeme koje je proizvodila sa svojim klijentima. Međutim, priznao je da joj je dao novac da kupi mobilni telefon, ali to je bilo zato što je ona to zatražila. Prema navodima T.M., mogla je napustiti stan kad god je to željela. Međutim, bio je iznenađen kad je vidio da je jednog dana jednostavno otišla. Pretpostavio je da je razlog za to činjenica da je na nju vršio pritisak da nađe pravi posao i da je čak uspostavio određene kontakte, kako bi joj dogovorio razgovore za posao. T.M. je priznao da ju je jednom udario, ali razlog je opet bio povezan s njegovim insistiranjem da ona pronade pravi posao. T.M. je naveo i da nije znao koliko je ukupno klijenata imala. Nije uvijek bio s njom i nije je neprestano kontrolisao. Negirao je da ju je na bilo koji način obmanuo, ili da je prema njoj primijenio silu u vezi s njenim pružanjem seksualnih usluga. Na pitanje njenog

zastupnika zašto ga je uopšte trebala ako je sve sama dogovarala, T.M. je odbio odgovoriti, rekavši da je već objasnio sve što se tiče njihove veze. Nakon saslušanja dodatnog iskaza T.M., stranke nisu iznijele nikakve druge dokazne prijedloge. Sudija koji je vodio postupak prihvatio je dokumente koje je dostavilo Tužilaštvo kao dokaze, saslušao je završne riječi stranaka i zastupnika podnositeljke, te je zaključio postupak.

Presuda

Presudom Opštinskog suda T.M. je oslobođen optužbe uz obrazloženje da, iako je utvrđeno da je organizovao lanac prostitucije u kojem je vrbovao i podnositeljku predstavke, nije utvrđeno da ju je prisilio, ili na nju vršio pritisak da se bavi prostitucijom, što je bitno obilježje krivičnog djela koje mu je stavljeno na teret. Donoseći navedeni zaključak, Opštinski sud je napomenuo da je odlučujući dokaz na kojem se temelji optužnica iskaz podnositeljke u svojstvu svjedoka, kome sud ne može dati dovoljnu težinu, jer je taj iskaz nedosljedan, u nekim dijelovima nelogičan i suprotan iskazu svjedoka M.I., kao i iskazu T.M. koji je dao u svoju odbranu. S druge strane, Opštinski sud je smatrao da se ne može osloniti ni na iskaz koji je dala M.I. i da uopšteno može prihvatiti odbranu T.M., uprkos činjenici da je tokom postupka mijenjao svoj iskaz. Sud je smatrao i da je poricanje T.M. da je koristio bilo kakvu prisilu prema podnositeljki predstavke potvrđeno iskazom koji je M.I. dala o svojim saznanjima o prošlosti podnositeljke i okolnostima u kojima se bavila prostitucijom za T.M. Dana 26. marta 2013. tužilac je podnio žalbu protiv prvostepene presude Višem sudu, tvrdeći da je prvostepeni sud pogrešno utvrdio činjenično stanje u pogledu optužbi protiv T.M. kada nije prihvatio iskaz podnositeljke predstavke koji je, po mišljenju tužioca, bio dosljedan, vjerodostojan, logičan i uvjerljiv s obzirom na to da je u svim relevantnim dijelovima detaljno opisala način na koji ju je T.M. prisilio na prostituciju. Smatrao je i da se iskaz T.M. ne može smatrati vjerodostojnim, te je naglasio da M.I. nije imala direktnih saznanja o relevantnim činjenicama predmeta. Dana 21. januara 2014. godine Viši sud je odbio žalbu Tužilaštva i potvrdio prvostepenu presudu, potvrđujući i njeno obrazloženje, kao i činjenice koje je utvrdio Opštinski sud. Presuda Višeg suda dostavljena je zastupniku podnositeljke 28. februara 2014. godine.

G. Postupak pred Ustavnim sudom

Dana 31. marta 2014. godine podnositeljka predstavke podnijela je ustavnu tužbu Ustavnom sudu, prigovarajući načinu na koji su krivičnopravni mehanizmi primijenjeni u njenom predmetu. Navela je, konkretno, da domaće vlasti nisu pravilno razjasnile sve okolnosti predmeta koje se odnose na njezino učešće u lancu prostitucije, koji je organizovao T.M., te da su dopustile da krivično djelo ostane nekažnjeno. Dana 10. juna 2014. godine Ustavni sud je proglasio njenu ustavnu tužbu nedopuštenom uz obrazloženje da nije imala pravo podnijeti ustavnu tužbu u pogledu krivičnog postupka protiv T.M., jer se taj postupak odnosio na optužbu protiv njega za krivično djelo.

H. Navodi podnositeljke predstavke

Navodi u predstavi ESLJP tiču se propusta domaćih vlasti da poštuju procesne obaveze i pravilno provođenje istrage. Prema mišljenju podnositeljke, njeni navodi daju osnov za utvrđivanje procesne povrede člana 4. EKLJP.

G. EKLJP

Član 4. EKLJP

Član 4.

Zabrana ropstva i prinudnog rada

1. Niko se ne smije držati u ropstvu ili ropском položaju.

2. Ni od koga se ne smije zahtijevati da obavlja prinudni ili obavezni rad.

3. U svrhu ovog člana izraz "prinudni ili obavezni rad" ne obuhvata:

- a) bilo koji rad koji se zahtijeva za vrijeme uobičajenog trajanja pritvora određenog u skladu s odredbama člana 5. ove konvencije ili tokom uslovnog otpusta iz takvog pritvora;
- b) bilo koju službu vojne prirode, ili u zemljama u kojima se priznaje prigovor savjesti, službu koja se zahtijeva umjesto obavezne vojne službe;
- c) bilo koju službu koja se zahtijeva u slučaju krize ili nesreće koja prijete opstanku ili dobrobiti zajednice;
- d) bilo koji rad ili službu koji čine dio uobičajenih građanskih obaveza.

KLJUČNI POJMOVI: povreda proceduralnog (procesnog) segmenta u poštivanju različitih prava i sloboda zaštićenih Evropskom konvencijom, član 4. EKLJP, pozitivne obaveze države, status žrtve trgovanja ljudima, nedostaci u domaćem procesnom odgovoru na tvrdnju o trgovanju ljudima i prisilnoj prostituciji potkrijepljenu dokazima *prima facie*, tri sastavna elementa trgovanja ljudima koji određuju polje primjene člana 4. EKLJP (radnja, sredstvo i svrha iskorištavanja), pojam "prisilnog rada" i zaštite od prisilne prostitucije, načela povezana s pozitivnim obavezama država u pogledu trgovanja ljudima primjenjiva i na prisilnu prostituciju, ocjena poštivanja procesnih obaveza usmjerena na značajne nedostatke koji mogu narušiti mogućnost da se istragom utvrde okolnosti predmeta ili odgovorna osoba, sekundarna viktimizacija, značaj psihološke traume.

U OKVIRU PRIPREME ZA SIMULACIJU SUĐENJA UPUTNO JE DA SE EDUKATOR UPOZNA SA SLJEDEĆIM DOKUMENTIMA:

1. Konvencija o suzbijanju trgovanja osobama i iskorištavanja prostitucije drugih iz 1949. godine,
2. Protokol za sprečavanje, suzbijanje i kažnjavanje trgovanja ljudima, posebno ženama i djecom ("Protokol iz Palerma"),
3. Konvencija o uklanjanju svih oblika diskriminacije žena (CEDAW),
4. Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (ICCPR),
5. ILO, *Human Trafficking and Forced Labour Exploitation: Guidance for Legislation and Law Enforcement* (Trgovanje ljudima i iskorištavanje prisilnog rada: smjernice za zakonodavstvo i provođenje zakona) (2005.),

6. *Konvencija Vijeća Evrope o suzbijanju trgovanja ljudima (Konvencija o suzbijanju trgovanja ljudima),*
7. *Trafficking in human beings: Internet recruitment. Misuse of the Internet for the recruitment of victims of trafficking in human beings (Trgovanje ljudima: vrbovanje putem Interneta. Zloupotreba Interneta za vrbovanje žrtava trgovanja ljudima) EG-THB-INT (2007).*

Prilikom izvođenja simulacije suđenja potrebno je da edukator instruiira polaznike u pogledu primjene načela ESLJP na konkretan slučaj. U vezi s tim, relevantna načela se prvenstveno odnose na sljedeće:

- Na temelju načela *iura novit curia*, ESLJP nije obavezan pravnim osnovama koje je naveo podnosilac predstavke, te ima ovlaštenje da odluči o pravnoj karakterizaciji činjenica podneska ispitujući ga na temelju članova ili odredaba EKLJP koji su različiti od onih na koje se poziva podnosilac predstavke (vidi, npr. *Navalnyy*, stav 65, i *Molla Sali protiv Grčke* [VV], broj 20452/14, stav 85, 19. decembar 2018. godine);
- ESLJP mora uzeti u obzir ne samo izvorne navode već i dodatne dokumente koji upotpunjuju te navode, kako bi otklonio bilo kakve prvobitne propuste ili nejasnoće. Isto tako, ESLJP te činjenice može razjasniti *ex officio* (vidi predmet *Radomilja i drugi protiv Hrvatske*, st. 121 - 122. i 126);
- Nekažnjavanje optuženog koje je, prema navodima podnositeljke predstavke, osnov povrede EKLJP može proizaći iz propusta nadležnih tijela krivičnog gonjenja i krivičnih sudova da djelotvorno razjasne i riješe sve (često suptilne) elemente postupanja protivnog Konvenciji (vidi, npr., *Chowdury i drugi protiv Grčke*, broj 21884/15, st. 117 - 127, 30. marta 2017. godine);
- Sudska praksa ESLJP pokazuje da je Sud spreman uzeti u obzir sve konkretne propuste u istrazi koje smatra relevantnim u kontekstu svoje cjelokupne ocjene procesnog prigovora podnosioca predstavke zbog nedjelotvorne primjene krivičnopravnih mehanizama (vidi, npr., predmet *C.N. protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, broj 4239/08, st. 47 - 52. i 80, 13. novembra 2012. godine u kojem je ESLJP kritikovao propust domaćih vlasti da ispituju jednog od glavnih svjedoka u predmetu iako podnositeljka predstavke nije otvorila to pitanje u svojim tvrdnjama pred ESLJP, vidi i predmet *M. i drugi protiv Italije i Bugarske*, broj 40020/03, st. 86. i 104, 31. jula 2012. godine u kojem je ESLJP utvrdio određene svjedoke koje je trebalo ispitati kako bi domaće vlasti ispunile svoju procesnu obavezu na temelju Konvencije).

Nakon okončanja simulacije potrebno je da edukator analizira sa polaznicima sljedeće elemente iz presude ESLJP:

- U ovom konkretnom predmetu ESLJP smatra da je otvoreno pitanje navodnog nekažnjavanja trgovanja ljudima, prisilne ili, posredno, neprisilne prostitucije u vezi s manjkavom primjenom mjerodavnih krivičnopravnih mehanizama, te da, stoga, jeste riječ o prigovoru procesne prirode.
- Prigovori podnositeljke predstavke, prema stavu ESLJP, imaju tri aspekta. Prvi aspekt odnosi se na pitanje je li postojao odgovarajući domaći pravni i regulatorni okvir,

drugi se odnosi na pitanje je li podnositeljki pružena odgovarajuća podrška s ciljem ublažavanja straha i pritiska koje je osjećala tokom svjedočenja protiv T.M., a treći se odnosi na pitanje jesu li domaće vlasti ispunile svoje procesne obaveze pri primjeni tog okvira u konkretnom predmetu. U pogledu prvog aspekta, ESLJP je smatrao da je u vrijeme počinjenja i krivičnog gonjenja postojao odgovarajući domaći pravni okvir. U pogledu drugog aspekta, ESLJP je smatrao da je podnositeljki pružena odgovarajuća podrška i pomoć. U pogledu trećeg aspekta, ESLJP je presudio da nije bilo nikakvih naznaka da su domaće vlasti ozbiljno pokušale temeljito istražiti sve okolnosti koje su bile relevantne za procjenu da li je T.M. prisilio podnositeljku na prostituciju. Isto tako, ESLJP je smatrao da domaći sudovi u svojoj ocjeni iskaza podnositeljke nisu uzeli u obzir mogući utjecaj psihološke traume na njenu sposobnost da dosljedno i jasno iznese okolnosti svog iskorištavanja;

- U ovom predmetu, iako su tijela krivičnog gonjenja, odnosno policija i nadležno tužilaštvo reagovali na navode podnositeljke protiv T.M., u svojoj istrazi ista tijela nisu pratila neke očite smjerove istrage koji bi mogli razjasniti okolnosti predmeta i utvrditi stvarnu prirodu odnosa između podnositeljke i T.M. Procesne obaveze domaćih vlasti ne zavise od inicijative podnositeljke (vidi, *Mihhailov protiv Estonije*, broj 64418/10, stav 126, 30. avgusta 2016. godine). Bilo kakva radnja ili nedostatak radnje žrtve ne može opravdati nedostatak radnje tijela krivičnog gonjenja (vidi, *mutatis mutandis, Asllani protiv bivše Jugoslavenske republike Makedonije*, broj 24058/13, stav 62, in fine, 10. decembra 2015. godine). Dalje, ESLJP je konstatovao, u ovom predmetu nema naznaka da su tijela krivičnog progona uložila bilo kakav napor da istraže okolnosti kontakta podnositeljke i T.M. putem *Facebooka* iako takvi kontakti predstavljaju jedan od priznatih načina na koje trgovci ljudima vrbuju svoje žrtve. Štaviše, navodi ESLJP, dostupni dokazi ukazuju na to da je T.M. koristio *Facebook* za upućivanje prijateljski podnositeljki nakon što ga je napustila, ali nema naznaka da su vlasti slijedile taj trag, kako bi utvrdile koja je stvarna priroda njihove veze i jesu li te prijateljske ukazivale na upotrebu sredstava prisile od T.M. Državni organi nisu razmotrili ni pribavljanje iskaza roditelja podnositeljke, posebno njene majke, za koju se čini se da je ranije bila u kontaktu s T.M. i da je imala s njim problema, koje je T.M., prema dostupnim dokazima, koristio kao jedno od sredstava pritiska i prijateljski u odnosu na podnositeljku predstavke. Domaći organi nisu nikad pokušala ni utvrditi identitet vlasnice stana u kojem je podnositeljka živjela s T.M., niti su s njom obavili razgovor, kako bi utvrdili okolnosti u kojima je stan unajmljen i tako razjasnili ko je u stvarnosti bio zadužen za cijeli postupak najma, što je moglo biti relevantno za utvrđivanje potencijalne radnje "pružanja utočišta" kao elementa trgovanja ljudima. Osim pretrage stana i automobila T.M. i ispitivanja podnositeljke i T.M. jedina radnja koju su preduzela tijela krivičnog progona bila je ispitivanje prijateljice M.I., čiji je iskaz, međutim, u određenim dijelovima bio protivrječan nekim informacijama koje je pružila podnositeljka. Domaći organi nisu ispitali ni ostale osobe čije su izjave mogle biti korisne u istrazi, poput partnera njene prijateljice, M.I. i majke te prijateljice. Prema mišljenju Suda, svi ti elementi ukazuju na to da domaći organi nisu djelotvorno istražili sve relevantne okolnosti predmeta, niti su pratili neke očite smjerove istrage kako bi prikupili dostupne dokaze, u skladu sa svojom procesnom obavezom iz člana 4. EKLJP. Umjesto toga, domaći organi su se oslonili u velikoj mjeri na iskaz podnositeljke predstavke i tako su doveli do situacije u kojoj je njen iskaz jednostavno suprotstavljen iskazu T.M. bez izvođenja

drugih dokaza. U skladu s tim, ESLJP je utvrdio da je način primjene krivičnih mehanizama u ovom predmetu bio manjkav u tolikoj mjeri da predstavlja povredu procesne obaveze tužene države iz člana 4. EKLJP.

D) OBRAZAC ZAVRŠNE EVALUACIJE

Osnovni principi tumačenja i primjene Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda

1. SADRŽAJ I PREZENTACIJA

Molimo Vas da ocijenite dolje navedene oblasti nekom od predloženih ocjena	Sadržaj edukacije 1 (loš sadržaj) 3 (prosječan) 5 (izvrstan)	Način edukacije 1 (loše izlaganje) 3 (prosječan) 5 (izvrstan)	Važnost za Vaš posao 1 (nije važno) 3 (važno je) 5 (veoma važno)	VRIJEME Da li je predviđeno vrijeme bilo:		
				prekratko	predugo	dovoljno
Procesna (proceduralna) prava kao dio sistema zaštite ljudskih prava u EKLJP						
Primjena standarda ustanovljenih praksom ESLJP						
Uloga pravosudnih organa u poštivanju procesnih ljudskih prava – simulacija suđenja						

Kako biste ocijenili sljedeće elemente obuke?					
Sadržajnost rasprave:	1	2	3	4	5
Vođenje programa obuke:	1	2	3	4	5
U kojoj mjeri su zadovoljena Vaša očekivanja od obuke?	1	2	3	4	5
Kako biste ocijenili kvalitet organizacije obuke?	1	2	3	4	5

Dodatni komentari i sugestije:

Zahvaljujemo na saradnji!

E) OBRAZAC ZAVRŠNOG TESTA

Odgovorite na sljedeća pitanja:

1. Od čega zavisi primjenjivost člana 6. stav 1. u građanskim stvarima?
2. Da li dekriminalizacija određenog protivpravnog ponašanja u domaćem zakonodavstvu sprečava ESLJP da domaći postupak u pogledu tog djela tretira kao krivični?
3. Da li procesne garancije člana 6. EKLJP dozvoljavaju da se lice slobodnom i ličnom voljom, izričito ili prećutno, odrekne prava na javnu raspravu?
4. Može li lice koje je u krivičnom postupku oslobođeno optužbe tvrditi da je žrtva povrede prava na pravično suđenje iz člana 6. EKLJP do koje je, prema navodima tog lica, došlo tokom postupka u kome je oslobođena?
5. Postoji li, prema EKLJP, pravo na krivično gonjenje treće osobe ili izricanje kazne trećoj osobi za krivično djelo?
6. Da li je član 6. EKLJP primjenjiv na postupke po vanrednom pravnom lijeku u građanskim sudskim postupcima?

Vijeće Evrope je vodeća organizacija za zaštitu ljudskih prava na kontinentu. Sastoji se od 46 država članica, uključujući sve članice Evropske unije. Sve države članice Vijeća Evrope potpisnice su Evropske konvencije o ljudskim pravima, sporazuma koji ima za cilj da zaštiti prava čovjeka, demokratiju i vladavinu prava. Evropski sud za ljudska prava nadgleda primjenu Konvencije u državama članicama.

www.coe.int